

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

**Agrese a její výskyt u adolescentů (se
zvláštním zřetelem ke klientům služby
NZDM)**

Diplomová práce

Autor: Jan Hanus
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Hradec Králové

2017

Zadání diplomové práce

Autor: Jan Hanus

Studium: P15P0263

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: Agrese a její výskyt u adolescentů (se zvláštním zřetelem ke klientům služby NZDM)

Název diplomové práce AJ: Aggression and its incidence among adolescents (with special emphasis on client of the Low - threshold facility for children and juveniles)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude zaměřena na téma agrese a výskytu agresivních fenoménů a projevů u adolescentů, se zvláštním zřetelem k uživatelům služby Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Cílem diplomové práce bude na základě odborných pramenů popsat a analyzovat téma agrese v kontextu období adolescence a ve výzkumném šetření pak zjistit přítomnost vybraných fenoménů a projevů agrese u dětí - uživatelů služby NZDM. Vzhledem k cíli práce bude zvolena kvantitativní výzkumná strategie. Agresivní fenomény a projevy budou zjišťovány na základě využití Buss Durkee Inventory a k analýze dat bude využito matematicko - statistických metod.

BUSS, H. a DURKEE, A. An inventory for assessing different kinds of hostility, in: Journal of consulting psychology. Colorado Springs, 1943. 21: 343 - 348. MORRISON, S. CHAFFIN, S. a CHASSE, T. Aggression in adolescents: Use of the Buss - Durkee Inventory. In: Southern medical journal. Birmingham, Ala., etc.: Southern Medical Association, v. ISSN 0038 - 4348. CERMAK, Ivo. Lidska agrese a její souvislosti. Vyd. 1. Zdar nad Sazavou: Fakta, 1999, 204 p. ISBN 8090261418. PONĚŠICKÝ, Jan. Agrese, násilí a psychologie moci. Vyd. 1. V Praze: Triton, 2005, 226 s. ISBN 80 - 7254 - 593 - 0. HŘEBÍČKOVÁ, Martina (ed.), Petr MACEK (ed.) a Ivo ČERMÁK (ed.). Agrese, identita, osobnost. Vyd. 1. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003, 315 s. ISBN 80 - 86620 - 06 - 9. JANATA, Jaromír. Agrese, tolerance a intolerance. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999, 220 s. Psyché (Grada). ISBN 80 - 7169 - 889 - x.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucí diplomové práce Mgr. Gabriely Slaninové, Ph.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Pardubicích dne

Poděkování

V první řadě patří největší dík mé vedoucí práce Mgr. Gabriely Slaninové, Ph.D. a to především za odborné vedení, projevenou důvěru a poskytování hlubokého teoretického základu. Dále bych rád vyjádřil poděkování zúčastněným institucím, jak nízkoprahovým zařízením, tak školám za jejich vstřícnost a trpělivost.

Anotace

HANUS, Jan. *Agrese a její výskyt u adolescentů (se zvláštním zřetelem ke klientům služby NZDM)*. Hradec Králové, 2017. 89 s. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce Gabriela SLANINOVÁ.

Práce se zabývá fenoménem agresivity a jeho výskytu v souvislosti s chodem nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Cílem práce je popsat a analyzovat téma agrese v kontextu adolescence a zjistit přítomnost vybraných fenoménů a projevů tohoto jednání u takto věkově vymezené mládeže. Nástrojem kvantitativně zaměřeného výzkumného šetření je dotazník obsahující rizikové faktory a BDI. Vzorek respondentů (n=239) ve věku 14–20 let byl tvořen klienty NZDM (n=80) a žáky nejbližších škol (n=159). Rozdíl ve výskytu agresivních fenoménů mezi skupinami se ukázal jako nevýznamný (P=0,750). Jednotlivé projevy agresivity dle BDI na vybraných rizikových faktorech vykazují následující závislost: Celkové skóre agresivity je nezávislé na počtu pečujících osob (P=0,252). Iritabilita je závislá na počtu pečujících osob (P=0,046). Péče o dítě a strávený čas s ním má vysoký vliv na většinu typů agrese (fyzická P=0,00828; nepřímá P=0,0772; iritabilita P=0,00953; Negativismus P=0,0157; ...) i na celkové skóre agresivity (P=0,00563). Stejně tak konflikty v rodině (P=0,000358), nedostatek vlastní kontroly (P=0,00488), vliv vrstevnických skupin a sociálních vazeb (P=0,00000358) i pocity osamělosti a izolovanost (P=0,0000313). Klienti NZDM pocházejí častěji z rodinného prostředí, kde se rodiče hádají a potomka využívají k řešení manželských konfliktů (P=0,001). Děti ve škole naopak více zadružují emoce, což pak predikuje agresivní tendence (P=0,005). Faktor konfliktů s vrstevníky je častěji zastoupen mezi klienty NZDM (P=0,013). Celkové skóre agresivity není ovlivněno pohlavím (P=0,205). Fyzická agrese se projevuje častěji u chlapců (P=0,006). Iritabilita a resentment je naopak doménou dívek (P=0,026; P=0,035). Tyto a další výsledky obsažené v práci mohou být obohacující obzvláště pro odborníky, jejichž zaměření spočívá v kontaktní práci s rizikovou mládeží v těchto zařízeních.

Klíčová slova

Agrese, agresivita, hostilita, adolescence, rodina, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

Annotation

We have focused in the study on aggressivity in children attending low-threshold facility for adolescents. Study objective is to analyze aggressivity in adolescents and find out selective manifestations of such behavior in age-limited groups of adolescents. We used questionnaires focused on risks factors and BDI (?). We collected data from 80 NZDM-attendants and 159 pupils from nearby schools. There was no statistically significant difference in aggressivity appearance between the groups ($p=0,75$). We analyzed correlations between aggressivity (acc. To BDI scale) and selected risk factors with these results: Total score of aggressivity is independent on number of parents ($p=0,252$). Only irritability-sub score was correlated to parents presence ($p=0,046$). Care for children a total spend time has high influence on almost all types of aggressivity (physical $P=0,00828$; indirect $P=0,0772$; irritability $P=0,00953$; Negativity $P=0,0157$; ...) and on total score ($P=0,00563$). The same was proven for other risk factors: family conflicts ($P=0,000358$), self-control insufficiency ($P=0,00488$), friendship and social connections ($P=0,00000358$) loneliness and isolation ($P=0,0000313$). NZDM clients are more often from non-functional families where child is used to solve inter-partnership problems ($p=0,001$). Pupils on the other hand tend to retain their emotions which leads to more aggressive behavior ($p=0,005$). There were more conflicts between the child of the same age in NZDM group ($p=0,013$). Gender had no influence on total score of aggressivity ($p= 0,205$). Physical aggression is more common in boys ($p=0,006$) Irritability and resentment was on the other hand more common in girls ($P=0,026$; $P=0,035$). These results and others in the text of thesis can be especially useful for experts working with the risk groups in the similar low-threshold facility.

Keywords

Aggression, aggressivity, hostility, adolescence, family, low-threshold facility for children and youth

Obsah

Úvod.....	8
1 Agrese a násilí	13
1.1 Vymezení pojmu	13
1.2 Příčiny agresivního chování prismatem soudobých sociálních teorií	14
1.2.1 Získané příčiny agresivního chování	19
1.3 Rizikové faktory pro vznik agresivního chování	21
1.4 Predikce agresivního chování: Buss & Durkee Inventory	23
1.5 Vliv genderu na agresivitu mládeže.....	25
1.6 Adolescence a agrese	27
2 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	31
2.1 Popis a funkce zařízení.....	31
2.2 Historie.....	36
2.3 Metodika zvládnání agrese u klientů.....	38
3 Výzkumné šetření	41
3.1 Cíle šetření, výzkumné otázky a hypotézy.....	42
3.2 Metodologie	44
3.3 Výzkumný soubor	50
3.4 Dosažené výsledky.....	52
4 Diskuse	72
4.1 Shrnutí výsledků hypotéz	78
Závěr	80
Použité zdroje a literatura	83
Další zdroje – soukromý archiv autora	88
Přílohy.....	89

Úvod

Jakkoliv se může zdát, že problematice deviantního chování dětí a mladistvých již bylo věnováno nepřeborné množství literatury, a že tedy v této oblasti již nelze za využití stávajících metodologických postupů dojít k zásadním závěrům, stále i v této oblasti existují témata, jejichž zkoumání nám může umožnit lepší pochopení takového nežádoucího jednání a následně tak vypracovat efektivnější postupy nejen pro řešení jeho důsledků, ale i pro samu jeho prevenci.

Jeden z okruhů rizikového jednání dětí a mládeže, jemuž je zcela oprávněně věnována zvýšená pozornost, pak představují agresivita a agresivní chování. Ty totiž již ve svých bezprostředních důsledcích mohou vést ke stěží napravitelným škodám na osobnosti¹ mladistvého a navíc mohou mít i fatální důsledky pro agresorovo bezprostřední okolí. (Csémy, 2014).

Vzhledem k tomu, že nejen mezi laiky, ale i částí odborné veřejnosti panuje přesvědčení, že jedním z významných faktorů způsobujících sociálně nežádoucí chování dětí a mládeže je její ohrožení sociálním vyloučením (Olbertová, 2012, s. 47; Matoušek, 2003, s. 133 - 142), bude jedním z cílů této práce právě potvrzení či vyvrácení této hypotézy na konkrétním příkladu agresivního jednání. Zároveň přitom budou takto zjištěné výsledky komparovány s vybranými rizikovými faktory mající vliv na vznik agrese dle Lipsey – Derzona (1998), kteří představili patrně jejich nejobsáhlejší výčet. Tyto pak téměř zcela korelují s tzv. rizikovými faktory vzniku sebepoškození dle Sutton (2007). Tím tak bude nastolena otázka, zdali faktory agrese vnitřní (sebepoškození) neodpovídají faktorům agrese vnější a zdali tedy nemohou být při vhodné modifikaci použity i při zkoumání tohoto fenoménu.

¹ Agresivita se totiž stává osobnostním rysem, jenž vede k disharmonickému, a později k psychopatickému vývoji. Takto nesouladný vývoj osobnosti většinou krystalizuje do specifických disociálních, nebo emočně nestabilních poruch osobnosti. (Malá, 2005).

Jelikož takto ohrožené děti a mladiství z logiky věci častěji využívají sociálních služeb, bude výzkumné šetření redukováno na klienty služeb Nízkoprahového zařízení dětí a mládeže (dále jen NZDM), kteří představují z tohoto ohledu jeden z nejlépe analyzovatelných reprezentativních vzorků takovýchto osoba to právě z důvodu jejich rodinného zázemí, či socio-etnického původu.²

Nabízí se tedy otázka, zda a jak hluboce je agresivita obsažena v chování klientů nízkoprahových klubů pro děti a mládež a zdali se v ní vyskytují osobité atributy odlišné od specifik, které jsou obecně přisuzovány tomuto jevu v odborné literatuře? Také pak jaká je hojnost tohoto jevu ve zkoumané oblasti, tedy u adolescentů, jenž služby NZDM doposud mívají? Tyto a další obdobné otázky nabývají na aktuálnosti, uvědomíme-li si, že charakteristika klienta, jemuž je uvedena služba určena, se právě nápadným způsobem překrývá s profilem osoby s predispozicemi k agresivitě. (viz kapitoly 1.2.1; 2.1). Výzkumným předpokladem tedy je absence signifikantních rozdílů agresivních fenoménů mezi zkoumanými vzorky.

S přihlédnutím k potřebě získat jednoznačně definovatelnou teoretickou sadu tak bude první část práce věnována tématu agrese jako takové. Jejím výstupem by měl být nejen popis a analýza tohoto sociálně nežádoucího jevu, ale na základě rozboru jednotlivých přístupů, jež k ní zaujímají přední autority v oboru, i nalezení určité obecně přijatelné definice daného pojmu, od níž se pak bude odvíjet následný výzkum v této práci prezentovaný. Rovněž tak zde bude jedna z podkapitol věnována jak snaze určit na základě rozboru primární a sekundární literatury možné příčiny agresivního jednání, tak věkové vymezení i genderové souvislosti, přičemž z takto získaného souboru budou následně vybrány kauzality, které se mohou odvíjet od těch faktorů sociální reality

² U jejich případných odpovědí na výzkumné otázky totiž lze předpokládat menší míru zkreslení jednak vzhledem k poměrně specifickému a v některých případech téměř až přátelskému vztahu, jaký panuje mezi nimi a pracovníky neziskových center a jednak vzhledem ke skutečnosti, že celkový rámec jejich odpovědí (i v případě zachování jejich individuální anonymity) může být následně do jisté míry verifikován rozhovorem se zaměstnanci NZDM. Oproti kupříkladu pedagogickému dozoru ve vzdělávacích zařízeních totiž uvedené osoby tráví se svými klienty daleko více volného času, během něž se stírají tradiční role vzdělávajícího a vzdělávaného, a tak prostřednictvím daleko intenzivnější komunikace dokáží případný výskyt některých sociálně patologických jevů, včetně kupříkladu právě agrese, zaznamenat.

daného individua vycházejících z jeho společenského znevýhodnění ve srovnání s vrstevníky.

Na závěr dané podkapitoly pak naváže rozbor položkových tvrzení dle inventáře Busse a Durkeeové (Buss, Durkee, 1957). Provázání těchto a výše zmíněných poznatků nám poskytne důležité indicie k tomu, jakým způsobem můžeme dále náš výzkum upřesnit, stejně jako přiblížení genderových diferencí, které tento inventář následuje.

Z hlediska celkového rozsahu práce, do jisté míry doplňkovou, avšak pro celkové pochopení jejího zaměření zcela stěžejní částí, pak bude následující část věnovaná fenoménu nízkoprahových center pro děti a mládež a jejich klientů. Přiblíženo zde tak bude nejen legislativní zakotvení daných institucí a jejich historie, ale především celkový profil osob, jež pomoc uvedených zařízení vyhledávají, možné s nimi spjaté rizikové faktory a způsob, jakým pracovníci uvedených center reagují na projevy agrese u klientů. Daná část přitom může výrazným způsobem k naplnění sekundárního cíle této práce, kterým je naznačení cesty, jejímž prostřednictvím může být dosaženo lepšího pochopení tohoto negativního jevu ze strany zaměstnanců nízkoprahových center a tím i zkvalitnění péče o děti a mladistvé ze znevýhodněného prostředí.

S přihlédnutím k tomu, že značná část absolventů studijního programu Sociální pedagogika začíná svou profesní kariéru právě v nízkoprahových zařízeních a obdobných centrech, která se jim svým zaměřením podobají, spočívá přínos této práce především v upozornění na možnost setkání se s okruhem problémů, které jsou nastíněny na následujících stránkách. Je totiž potřeba mít na paměti cíl takového pracovníka. Tím je více méně docházet k nápravám takových společensky nežádoucích jevů, jako je právě agresivita, tedy dokázat pracovat s různým stupněm a formou prevence. Je proto potřebné, aby měl takovýto pracovník povědomí, v jakém ohledu se jeho cílová skupina odlišuje od průměrného obyvatelstva a na jakou oblast agrese klientů je nutno se v praxi kontaktního pracovníka nízkoprahových klubů soustředit.

Během samotného výzkumného šetření pak bude zjišťována přítomnost vybraných projevů agrese u nezletilých a mladistvých uživatelů služby NZDM. Jakožto reprezentativní vzorek pro provedení tohoto výzkumu přitom byli zvoleni klienti

několika NZDM z Pardubického kraje. Pro uvedený výběr hovoří jednak skutečnost, že právě v uvedeném kraji má sociální péče dlouhodobou a stabilní základnu, což se může ukázat jako klíčové pro výše zmíněnou verifikaci výpovědí klientů³, a jednak skutečnost, že na území daného kraje lze (s pochopitelnou výjimkou specifického prostředí velkoměst) nalézt oblasti poskytující dětem a mladistvým nejružnější sociální zázemí (od prakticky stotisícové pardubické aglomerace až po venkovské oblasti ohrožené vysokou mírou nezaměstnanosti spjaté s nízkou možností sociální mobility a několik tzv. vyloučených lokalit).

Takto získaná data budou následně komparována s kontrolním vzorkem, představovaným žáky a studenty školských zařízení, působících ve stejných lokalitách, jako výše uvedená NZDM. Vzhledem k cíli práce byla zvolena kvantitativní výzkumná strategie a její výstupy budou následně podrobeny analýze za využití matematicko-statistických metod.

Při výzkumu budou projevy agresivního jednání zjišťovány na základě využití Buss–Durkee inventory, který představuje 75 tvrzení, se kterými respondent souhlasí či nesouhlasí a reprezentuje tak jednu z testových metod, kterou je možné využít při monitorování agresivních tendencí. (Viz kap. 1.4).

* * *

Stav poznání a teoretický background

Teoretická východiska tohoto výzkumného šetření představují koncepce zanesené v knize *Lidská agrese a její souvislosti* (Čermák, 1999), kterou sám pokládám za výchozí zdroj pro kohokoliv, kdo se zamýšlí fenoménu agresivity mládeže seriózně věnovat – a to především kvůli obsáhlé a přitom přehledně shrnuté problematice včetně rešerše relevantních zahraničních publikací.

³ V Pardubickém kraji je registrováno 11 takovýchto služeb a historie některých z nich sahá až do roku 1995. (Registr poskytovatelů sociálních služeb).

Pro část týkající se fenoménu agresivity dětí a mládeže je dále jistě neocenitelnou pomůckou publikace z pera Jana Poněšického: *Agrese, násilí a psychologie moci* (2005), a to i přes jeho určitý sklon k předkládání názorových nesouladů jednotlivých tuzemských i zahraničních autorů a odborníku publikujících v dané problematice, které jsou v ní přetištěny, počítaje v to i poměrně těžko přehledný rejstřík odborných zdrojů.

Práce také vychází z množství článků zveřejněných v různorodých časopisech i sbornících, a to jak pro odbornou (*Praktický lékař, Československá psychologie, ...*) tak i pro širokou (*Děti a my, ...*) veřejnost. Snahy těchto periodik vnášet poznání do diskusí ve zmíněných kruzích, ve kterých mnohdy panuje nesoulad, či dokonce nemístné zdůrazňování výrazně omezeného okruhu dat, je třeba vyzdvihnout a ocenit.

Informace o Nízkoprahových službách pro děti a mládež je vůbec nejvíce přínosné těžít z portálu *streetwork.cz*. Tato rozsáhlá databáze zahrnuje nejen teoretické expertní statě obohacené o znalosti z praxe v těchto institucích, ale také kupříkladu přehledně organizovaný inventář náležejících legislativních spisů, čímž usnadňuje možnou orientaci v dané oblasti.

Důležitým zdrojem informací k tématu Nízkoprahových klubů jsou „*Standardy kvality sociálních služeb*“, které představují pracovní postupy a řídicí akty pro jednotlivé služby spadající pod zákon o sociálních službách.

1 Agrese a násilí

1.1 Vymezení pojmu

Pro zkoumání v této práci analyzovaného jevu je zásadní již sama definice toho, co je vlastně za agresi považováno. Čermák (1999) v úvodu své publikace podává značně vyčerpávající přehled různých přístupů k definování a dalšímu rozčlenění tohoto pojmu.

Všechny pracovní definice agrese uvedené na stránkách 13 až 14 se shodují na tom, že agrese v podstatě představuje formu záměrného chování, jejímž cílem je, ať již přímé, či nepřímé poškození jiné živé bytosti. Je nicméně zcela zřejmé, že i takto vágně vymezený termín agrese vyvolává celou řadu otázek, na něž nemůže zcela jednoznačně odpovědět.

Obdobnou definici přináší ve své práci rovněž i Koukolík, který za lidskou agresi považuje „jakékoliv chování cílené na druhého člověka s bezprostředním záměrem ublížit. Pachatel přitom musí být přesvědčen, že cílí ublížit a cíl je motivován k tomu, aby se agresi vyhnul“ (Koukolík, 2011). Poněkud šířeji však agresi definuje Poněšický (2005, s. 22.), podle nějž se jedná o „emočně motivační mohutnost, jež má za cíl poškodit přírodu, věci, lidi, nebo sebe samého“. Tuto poslední jmenovanou definici je však z jistého hlediska možno považovat za poněkud problematickou, neboť kupříkladu pro účely naší práce je nezbytné navíc ještě rozlišit mezi „agresí“ a „násilným chováním“, neboť všechny případy „násilného chování“ sice jsou „agrese“, avšak ne všechny případy „agrese“ představují „násilné chování“.

Meloy (2004) totiž násilí definuje pouze jako vyhrožování použitím síly, která vyústí v poškození člověka, a i Koukolík se s danou definicí víceméně ztotožňuje, přičemž k ní ovšem dodává, že cílem tohoto násilného chování je vždy výrazné poškození oběti, např. její smrt. Světová zdravotnická organizace pak násilné chování definuje jako „záměrné užití fyzické síly nebo moci, buď jako hrozby, nebo aktuálně, a to proti sobě samému, druhé osobě, proti skupině či komunitě, které buď s vysokou pravděpodobností vyústí, nebo skutečně vyústí do úrazu, smrti, psychického poškození, naruší vývoj nebo způsobí deprivaci“. (WHO, 2002)

1.2 Příčiny agresivního chování prismatem soudobých sociálních teorií

V souladu s názory převládajícími v odborné literatuře lze příčiny agresivního chování rozdělit na ontogenetické a fylogenetické – tedy rodově dědičné a získané vlivem prostředí. Protože fylogenetické příčiny agrese tedy vycházejí z dědičnosti a především z rodových odchylek, neměly by vzhledem k výše nastíněnému zaměření této práce nabývat pro předmět jejího výzkumu výraznějšího významu. Nelze totiž předpokládat, že by se u vzorku mládeže vyhledávající pomoc v NZDM takovéto příčiny vyskytovaly ve statisticky výrazně vyšším počtu než v rámci celé populace. Navíc jsou takovéto odchylky běžným sociologickým šetřením prakticky nezjistitelné a v případě dědičnosti by bylo třeba pracovat i s podobnými sadami otázek určenými rodičům, což by do značné míry přesáhlo výzkumný záměr této práce.

Ze stejných důvodů přitom musíme odmítnout zahrnutí těch vrozených či získaných příčin agrese, jež jsou ve stejné míře zastoupeny jak u klientů NZDM i u kontrolního vzorku – tedy příčiny vycházející kupříkladu z věku či místa bydliště respondentů a v úvahu tak připadají pouze faktory odvíjející se od přímého vlivu prostředí (jako kupříkladu nemateriální rodinné zázemí, apod. (viz kap. 1.3), které je ve větší míře odlišné u klientů MZDM a kontrolního vzorku populace.

Vzhledem k tomu, že v odborné literatuře nicméně nepanuje jednoznačná shoda, zda jsou pro vznik agresivního chování určující fylogenetické či ontogenetické podněty, je nicméně na tomto místě třeba krátce připomenout některé autority, které do této debaty o původu agrese zasáhli, což může následně zpřesnit právě okruh otázek, které budou součástí výzkumné části této práce.

Patrně nejpřehledněji přitom tuto diskusi mezi předními badateli v oblasti psychologie a sociologie shrnuje v úvodní kapitole své monografie *Agrese, násilí a psychologie moci* Jan Poněšický, který zde tak nezasvěcenému čtenáři přibližuje obsáhlý souhrn dosavadního poznání týkajícího se tohoto jevu. (Poněšický, 2005, s. 22 - 44).

Mezi zastánce fylogenetického hlediska tak podle něj patří kupříkladu Pankseep. Ten přitom rozlišuje tři neurofyziologické úrovně „neuronálně – hormonálních aktivací agrese,“ mezi něž patří:

- Systém frustrace – strach spojený s obranou či protiútokem. Emočně velmi silný a nekoordinovaný jev;
- Agrese lovce oběti, spojená s pozitivním afektem radosti, stimulace, zvědavosti a s hledáním (potravy). Koordinované a tiché pronásledování;
- Agrese týkající se hierarchie a dominantní role. Týká se především mužského pohlaví. (Pankseep, 1998 in Poněšický, 2005).

Z evolučního pojetí vzniku agrese dále vychází i Hirigoyen (in Poněšický, 2005, s. 23), který si nicméně klade otázku po konkrétním původu tohoto jevu, jenž podle něj může být podmíněn teritoriální rivalitou, rivalitou o potomstvo, hierarchickou agresí, snahou získat to, co jeden má a druhý ne, či akt uchvácení jiného života.

Stejně tak spojuje agresi s evoluční teorií i Konrad Lorenz (in Poněšický, 2005, s. 23), podle nějž je tento jev podmíněn narůstajícím vnitřním napětím, které se vybíjí směrem navenek, což následně představuje jeden z faktorů klíčových pro přírodní výběr a přežití nejsilnějšího.

Poměrně paradoxně přitom mezi zastánce biologického podmínění agrese patřil i zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud, který za její příčinu považoval jeden z určujících pudů, takzvaný „thanatos“, čili pud ke smrti. Jedná se podle něj o tendenci k sebedestrukci, která je ze sebezáchovných důvodů obrácena navenek právě ve formě agrese. (Poněšický, 2005, s. 24 – 25).

Mezi zastánce fylogenetického původu agresivního chování pak dle Poněšického patří Erich Fromm, podle nějž je člověku vlastní konstruktivní agresivita, sloužící k obraně jeho životních zájmů a agresivita negativní se vyskytuje pouze coby výsledek špatných sociálních podmínek. (Poněšický, 2005, s. 41 – 42).

Obdobně tak i Heinz Kohut se domnívá, že primární agresivita slouží ke „zdravému prosazování osobnosti“, zatímco destruktivní forma agrese vzniká nedostatkem empatie v období dětství, především ve frustrujících situacích. (Poněšický, 2005, s. 37).

Silný biologický, až pudový základ agresivního chování pak předkládá Moyer (1968; in Čermák, 1999), kterýna základě studiu chování zvířat pak formuloval sedm různých druhů a příčin agrese v souvislosti s podstatou podnětových a fyziologických zdrojů:

- *Predátorská agrese* je útočným chováním zvířete proti přirozené kořisti. Ve většině případů jde o mezidruhový typ agrese, i když se vzácně vyskytuje i mezi příslušníky vlastního druhu. Vyvolávajícím podnětem je zpravidla pohybující se kořist.
- *Vnitrodruhová agrese* je chování mezi samci sloužící k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině. Mezi samicemi se vyskytuje zřídka.
- *Agrese vyvolaná strachem* se vyskytuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince. Vždy jí předchází pokus o útěk.
- *Dráždivá agrese* je vyvolána různými živými nebo neživými objekty. Předchází ji frustrace především základních biologických potřeb a různé stresory.
- *Mateřská agrese* je reakcí matky v situaci ohrožení jejího mláděte.
- *Sexuální agrese* je vyvolána stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí. Vyskytuje se především u samců.
- *Agrese jako obrana teritoria* se objevuje jako reakce na narušení již vymezeného území. Vyskytuje se jako vnitrodruhové i mezidruhové chování.

Patrně nejdále jde v tomto směru F. Sutterlity, podle něž je násilí naplněním lidské svobody a překročením biologických daností. Agresivita podle něj přináší uspokojení plynoucí z utrpení oběti a její příčinou tak není snaha získat materiální výhody. Agresivní jedinec tak z důvodu slasti nad kontrolou, týráním a ovládním jiných popírá biologická tabu vlastního druhu. (Poněšický, 2005, s. 39).

Pokud pak jde o samotného Poněšického (2005, s. 34.), ten se v citované knize přiklání k umírněnému stanovisku a prohlašuje, že příčiny agrese lze hledat jak mezi ontogenetickými, tak i fylogenetickými faktory. Obdobně hovoří i Vágnerová (1999, s. 267): "*Sklon k agresivnímu chování se rozvíjí učením, není tedy závislý jen na dědičnosti, ale i na vlivech prostředí*". S čímž se ztotožňuje i Malá (2005), jež zmiňuje Valzelliho diagram, dle kterého je patrné, že agrese nepochází ani ryze z bio-

psychologického, ani čistě ze sociálního zdroje. Tedy agrese nemusí být pouze náš „rodový“ dominantní prvek, avšak vhodné výchovné prostředky pro její utlumení či úplné odstranění také nejsou vše-účinné.

Zdůrazňuje, že agrese redukovaná na biologický fenomén má pravděpodobně původ v hormonální „provokaci“ amygdaly, hypothalamu, temporálního laloku, fronto-orbitální a fronto-temporální oblasti.

Z autorů, kteří dále nejsou ve výše uvedeném přehledu zmíněni, byly při tvorbě této práce do značné míry využity poznatky o příčinách agresivního chování získané Františkem Koukolíkem (2011). Toho je sice možno zařadit mezi zastánce fylogenetického původu agrese, neboť ve svých studiích názorně ukazuje celou škálu faktorů podmiňujících vznik agresivního chování souvisejících s obecnou fylogenezí mozku⁴ a snaží se prokázat vztah mezi tímto jevem a kupříkladu produkcí některých hormonů,⁵ nicméně na druhou stranu hovoří i o tom, že agresivní chování je i

⁴ Kupříkladu amygdala řídí činnosti podkorových systémů odpovídající na stres. Orbito-frontální kůra integrující korové a podkorové vstupy kontroluje reaktivní agresi. Její poškození vede k impulzivnímu chování včetně impulzivní agrese. Zmíněné klíčové uzly tedy tvoří:

- orbitální, ventromediální a dorzolaterální prefrontální kůra;
- přední cingulární kůra;
- amygdala;
- ventrální striatum/nc. Accumbens;
- některé hypothalamické struktury;
- řada jader mozkového kmene, zejména area tegmentalis ventralis Tsai;
- šed' kolem mozkovodu;
- některé oblasti mozečku. (Koukolík, 2011, s. 125).

⁵U dospělých lidí s těžce agresivním či impulzivním chováním se např. prokazuje snížená míra neurotransmíse serotoninu. L. Booij při zkoumání dvou vzorků mužů, z nichž u jedněch se v dětství objevovala vysoká a u druhých pak nízká míra fyzické agrese, zjistil významně nižší schopnost vycíhat stopující radioaktivně označený izotop v orbitofrontální kůře u první skupiny mužů. Obě skupiny se však v dospělosti mírou agrese nelišily, stejně tak emoční inteligencí, genotypem, psychosociálními funkcemi, osobní a rodinné anamnéze související s poruchami nálady či zneužíváním drog, apod. Hladina serotoninu tedy nemusí být prediktorem agresivního chování. (Koukolík, 2011).

produktem vlivu prostředí. Právě tato část jeho výzkumu přitom může být pro tuto práci přínosem. Koukolík tak hovoří o tom, že kupříkladu agresivita dětí může být ovlivňována výchovou, vrstevníky, mediálním násilím a typem vazby k matce, nebo osobě, která ji nahrazuje.(Koukolík, 2011).

Výrazně větší váhu prostředí na agresi u dětí a adolescentů pak přikládá Streeck – Fischer (2000), která ji chápe jakožto snahu vyrovnat se s ponížením či zraněním vlastních citů. Agrese sama má tak podle ní stabilizační funkci a jejím nevědomým úkolem je nastolit ztracený řád. Uvedený proces dokonce dává do souladu s pravicově extrémistickým násilím hnaným snahou zastavit změny ve společnosti. Tyto její motivy dále rozvíjí Bastian (2010), který zdůrazňuje souvislost agrese s podřízením se nadosobnímu ideálu, přičemž jakýkoliv individuální pocit viny je potlačen v zájmu kolektivní agrese.

1.2.1 Získané příčiny agresivního chování

Jak již tedy bylo naznačeno výše, vychází tato práce z přístupů, které za hlavní příčinu agresivity považují ontogenetické faktory, z nichž jsou pro předmět našeho zkoumání důležité především ty, jež jsou spojeny s vlivem prostředí a výchovy.

Vyčlenit tuto skupinu z rámce všech ostatních ontogenetických příčin však může být poměrně obtížné, neboť poměry v rodině nemusí negativně ovlivnit vývin lidského jedince jen po narození, ale i v prenatálním stadiu. Na to ostatně ve své studii upozorňuje již citovaný F. Koukolík, podle nějž některé rizikové faktory v rodině, které jinak pochopitelně do značné míry determinují socializaci jedince, ovlivňují i danou osobu již před jejím narozením a výrazně tak ovlivnit možnosti, jaké na ní bude mít samotná výchova. (Koukolík, 2011, s. 125). Nicméně ani sám Koukolík na druhou stranu výraznějším způsobem nesnižuje vliv rodinného prostředí během dětství a dospívání jedince, když s jistou mírou nadsázky upozorňuje, že „*děti se v souvislosti s násilným chováním v rodině ocitají před soudem dvakrát. Nejprve jako svědci či oběti, podruhé jako sami pachatelé.*“ (Koukolík, 2011, s. 125).

Stejně tak Malá (2005) zdůrazňuje schodu etologů na tom, že mnohem hlubší vliv na výskyt agresivního chování má prostředí, než kupříkladu faktory geneticko-biochemické. Byť přirozeně dává možné příčiny agrese do souvislosti s geneticko-organickými, či neurologicko-psychologickými faktory, v jejím pojetí vývojové a sociologické zdroje tohoto jednání nejsou rozhodně marginální. V prvním případě jde o břímě dědičnosti či vliv funkčně-mozkových odlišností, kdy neurologické mapy a jiná propojení jsou utvořena s odchylkami. Dále také vliv zátěže na mozek toxickými látkami v období nitroděložního vývoje. Nicméně v druhém případě udává, že se může jednat o vlivy rodinných konstelací, jako kupříkladu rozbitý domov, kruté trestání alkoholismus a drogy v rodině, sexuální zneužívání, deprivace, chudoba a bída obecně, působení agresivních mediálních obsahů včetně počítačových her, ale i přístup ke zbraním a etnické a rasové násilí.

Výrazným důkazem na podporu teze o významu vlivu výchovy a rodinného prostředí na míru agresivity u dětí a mladistvých je i kolísání této hodnoty během dětství a

dospívání. Agresivní chování dětí vůči vrstevníkům se tak projevuje kupříkladu již ve 12 měsících věku a narůstá až do měsíce sedmnáctého, kdy je fyzicky útočných až 80% dětí. Míra agrese je pak výrazná po celé období kolem druhého roku života, nicméně následně se začne projevovat právě vliv socializace a výchovy, takže v období mezi 2 – 11 rokem věku agresivita dětí ve srovnání s předchozí fází výrazným způsobem klesá. (Koukolík, 2011).

Výchovou ovlivňuje i „normální“ hladinu vrozené agresivity, která je nutná k úspěšné existenci v lidské společnosti. Může ji tak nevratně zvednout, či snížit. V prvním případě je klíčovou postavou matka, a to především její „dominantní či chladný typ“. Tedy ta, která chce mít vzorně vychované dítě, zaplavuje ho intolerantními zákazy a ty vynucuje tresty, či ta, jenž se o dítě téměř nezajímá a přiměřeně ho nestimuluje. Matka totiž představuje pro dítě v počátcích vývoje jediné zevní prostředí. A to prostředí, které matka dítěti poskytuje, ho formuje nevratně po celý život. Výchova potlačuje nebo podporuje vznik nových nervových okruhů v mozku. Dítě není schopné autoregulace svých emocí ve chvíli, kdy nejsou mozkové buňky výchovou řádně stimulovány a vniká tak „neuronální výchovná deprivace“. Důsledkem je výchovně navozená absence kontroly agresivity. (Janata, 1999, s 35).

1.3 Rizikové faktory pro vznik agresivního chování

Podmínky pro vznik agresivních tendencí v rámci získaných příčin se dle předních autorit v oboru různí. Ve zprávě *Youth violence: a report of the Surgeon General* autoři opět poukazují na to, že u většiny rizikových faktorů se nejeví biologický základ jako podstatný. Místo toho je pravděpodobnější, že podstatou agresivního chování je právě sociálního učení, či přinejlepším kombinace sociálního učení a biologických procesů. To kupříkladu znamená, že u adolescenta s agresivními formami chování, který vyrůstal pod vlivem agresivních rodičů, je mnohem větší předpoklad, že se po vzoru chování rodičů naučil násilného chování právě od nich, místo toho, aby od nich násilné chování zdědil. (*Youth violence: a report of the Surgeon General*, 2001).

Podobné závěry přijímá i Koukolík (2011, s. 125), který připomíná, že nezáleží jen na přenosu genů, nýbrž na celé řadě faktorů, mezi nimiž i fetálním prostředí, výskytu drog a alkoholu, výchovném prostředí, zejména na zanedbávání a zneužívání. Za výrazný predikátor agresivního chování pak považuje kupříkladu hyperaktivitu. (Koukolík, 2011, s. 126). Podle jiných názorů pak mezi rizikové faktory vzniku agresivních tendencí může patřit vyrůstání v rodině s disfunkčními vzory či jejich úplnou absencí, problémy ve škole či hádky v rodině, šikanu, konflikty s vrstevníky a týrání či zneužívání. Dokonce bylo zjištěno, že rizikové faktory mají vzájemně nezávislé, aditivní účinky - to znamená, že čím více rizikovým faktorům je dítě vystaveno, tím větší je pravděpodobnost, že se v budoucnu stane agresivní. Jedna studie například zjistila, že desetileté dítě, které bylo vystaveno šesti a více rizikovým faktorům, bylo v 18 letech 10 krát agresivnější, než dítě, které bylo vystaveno jen jednomu z faktorů. (*Youth violence: a report of the Surgeon General*, 2001)

Patrně nejobširnější inventář faktorů, jež mohou přispět ke vzniku agresivního chování, pak uvádí autoři Lipsey & Derzon (1998; in *Youth violence: a report of the Surgeon General*, 2001); (Viz tabulka 1).

Tabulka 1 - Rizikové faktory vzniku agresivity

<p>Rod Mužské pohlaví.</p>	<p>Antisociální rodiče Trestaný rodič, rodičovská psychopatologie, násilní rodiče.</p>	<p>IQ Problémy s učením, nízké IQ, nízké jazykové schopnosti.</p>
<p>Etnika Příslušnost k menšině.</p>	<p>Zneužívající rodiče Emocionální zneužívání dítěte, týrání, zanedbaní, fyzické a sexuální zneužívání.</p>	<p>Status Nízký socioekonomický status.</p>
<p>Školní postoj / výkon Vyhození ze školy, nízký zájem o vzdělávání, nízký výkon ve škole, nekvalitní škola, záškoláctví.</p>	<p>Domov Rozvrácený domov, oddělení od rodičů.</p>	<p>Jiné rodinné charakteristiky Vysoký rodinný stres, příliš početná rodina, konflikty rodičů</p>
<p>Psychický stav Vysoká úroveň aktivity, smělosti i vznětlivost, špatné stravovací návyky, psychopatologie, nízká úroveň pozornosti.</p>	<p>Vztah rodič - dítě Labilní, trestající disciplína, nezúčastněnost při výchově, nízký dohled, „chlad domova“, negativní postoj k dítěti, chudé rodič-dítě vztahy, neinvenční rodičovské praktiky, krutost při výchově.</p>	<p>Sociální vazby Málo společenské aktivity, izolovanost, nízká popularita, antisociální vrstevníci, kriminalita party</p>

Vzhledem k obsáhlosti uvedeného seznamu Lipsey & Derzona byl v následujícím výzkumném šetření přijat za východisko právě jejich výčet rizikových faktorů, přičemž pro širší zkoumání byla s přihlédnutím k rozsahu této práce použita pouze část z nich. (Viz kapitola 3.2.)

1.4 Predikce agresivního chování: Buss & Durkee Inventory

Jednu z testových metod, jež je možné využít při monitorování agresivních tendencí, a která byla při výzkumném šetření aplikována i pro účely této práce, představuje Buss–Durkee inventory ⁶. Ten zkonstruoval a poprvé publikoval v časopise *Journal of Consulting Psychology* v roce 1957 Arnold Herbert Buss, profesor psychologie na University of Texas v Austinu, známý svou prací v oblasti agrese, temperamentu a sebevědomí, společně s Ann Durkee z centra pro psychické poruchy Carter Memorial Hospital.

Inventář Busse a Durkievé (Dále jen BDI) se sestává ze 75 položek, z nichž každá představuje tvrzení, k němuž má jedinec zaujmout postoj. BDI vychází z předpokladu, že fenomén agresivity nelze simplifikovat a že je jej třeba rozčlenit na celkem osm podtříd. Dvě z těchto osmi tříd (resentiment a podezřívavost) představují dva zásadní typy hostility, dalších 5 reprezentuje jednotlivé druhy agresivity. Jedná se o agresivitu *přímou, nepřímou, verbální, iritabilitu negativismus a resentiment*. Mimo tyto dvě skupiny pak stojí osmá podtřída, již představuje *pocit viny*.

Jakkoliv se přitom nezasvěcené osobě může zdát, že pojmy hostility a agresivita představují alespoň přibližná synonyma, či že hostility představuje předstupeň agrese, jedná se o značně odlišné pojmy.

Hostilita daného individua se totiž projevuje výhradně jeho silnými negativními pocity k jiným osobám, které jsou tak často terčem jeho kritických a negativních hodnocení. (Čermák, 1999). Agresi, agresivitu a hostilitu tak je možné poměrně dobře významově odlišit. Autoři se tak kupříkladu shodují, že zatímco agrese i agresivita se vážou na konkrétní ublížení (ubližování), hostility je obecným nepřátelským či negativním postojem vůči lidem. Hostilita tak sice může být složkou nebo pozadím agresivity, avšak rozhodně se pokaždé nemusí právě agresivitou projevovat (Lovaš, 2008; in Hrabáková, 2012).

⁶ založený převážně na sebe-zhodnocení respondenta.

Jednotlivé typy agrese dle BDI lze definovat následovně:

1. **Fyzická agrese (někdy též přímá agrese)** – Jedná se o fyzické násilí proti osobám. Do této kategorie není zahrnutou jednání spočívající v destrukci předmětů.
2. **Nepřímá agrese** – Zahrnuje nenásilné agresivní chování, například pomluvy. Uvedená agresivita přitom nemusí být směřována proti konkrétní osobě, neboť zahrnuje i takové projevy, jako jsou náhlé výlevy rozčílení, a tak podobně.
3. **Verbální agrese** – Projevem této třídy agresivního chování je negativní zabarvení stylu (zvýšení hlasu, konfliktní tón, ...) a obsahu (vyhrožování a neúměrné kritizování, ...)
4. **Popudlivost (iritabilita)** – do této skupiny náleží faktory projevující se zvýšenou citlivostí na nedůležité podněty. Typickými projevy jsou kupříkladu prchlivost, podrážděnost, apod.
5. **Negativismus** – Negativistická třída agrese se projevuje opozičním chováním. To je obvykle zaměřeno proti autoritám a často zahrnuje pasivní neochotu respektovat pravidla a zvyklosti, či dokonce otevřený odpor proti těmto společenským institucím.

Typy hostility dle BDI pak mohou být definovány takto:

1. **Podezíravost** – Jedná se o připisování hostilních záměrů druhým osobám. Pohybuje se na škále od nedůvěry až po přesvědčení, že tyto osoby pro mne představují akutní hrozbu.
2. **Resentiment** – Uvedená podtřída v sobě zahrnuje jednání projevující se žárlivostí, či „zanevřením na svět“.

Samotné Pocity viny pak reprezentují spíše agresivitu zaměřenou „dovnitř“, neboť vycházejí z přesvědčení člověka o svých negativních vlastnostech a z jeho výčitek svědomí. (Buss, Durkee, 1957).

1.5 Vliv genderu na agresivitu mládeže

Vliv pohlaví na míru agrese stále zůstává předmětem odborné debaty. Přestože se má za prokázané, že u chlapců (a mladých mužů) se násilné jednání projevuje mnohem častěji než u dívek, někteří výzkumníci se domnívají, že samo pohlaví nepředstavuje rizikový faktor, ale spíše je průvodním jevem několika dalších faktorů. Kupříkladu u chlapců se mnohem více než u dívek projevuje hyperaktivita, která patří mezi faktory podmiňující vznik agresivního jednání. Chlapci jsou také zpravidla vystavováni vyšší míře násilí, nežli dívky a společenské mužské vzory v sobě obsahují mnohem vyšší míru institucionální agresivity. V tomto případě by tedy bylo možné říci, že spíše nežli o faktor spojený s biologickou podstatou se jedná o důsledek sociálního tlaku. Na druhou stranu některé další výzkumy ukazují, že i po zohlednění těchto proměnných vykazují muži vyšší agresivitu, než ženy a že je tedy tato agresivita biologicky podmíněna. (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001).

Baumgartner (2003; in Hrabáková, 2012) rozdílnost v agresivitě mužů a žen příkládá především fyziologické stavbě těla ženy, které jsou fyzicky slabší než muži, se ve větší míře musí spoléhat na verbální a hlavně nepřímé způsoby agresivního chování.

Další podobná data ohledně genderové diference vyplývají i z některých zahraničních studií. U dívek bylo zjištěno spíše integrativní chování – dívky mají sklon pomáhat, spolupracovat, dělit se, vzdávat se věcí ve prospěch druhých a jsou citově nadané. U chlapců bylo naopak zjištěno desintegrativní chování, ti naopak konflikty vyvolávají, jsou neposlušní, hádají se a mají rádi rvačky, nadávají, berou druhým věci a podobně. Mnohé americké studie tyto výsledky doplňují o zjištění, že přibližně v 75 procentech případů registrovali badatelé u chlapců a mladých mužů častější a intenzivnější fyzickou agresi. U ženského pohlaví naopak zjistili podstatně častější výskyt strachu a pocitů viny, následujících po agresivním jednání. (Karsten, 2006 in Hrabáková, 2012).

Millerová (in Kriegelová, 2008, s. 47) ve své studii uvádí, že příčinou rozdílu v agresivních projevech pak může být skutečnost, že muži agresi obracejí proti svému okolí, zatímco ženy ji naopak potlačují a obracejí proti sobě. V odborné literatuře tedy

panuje shoda o tom, že ženy jsou mnohem náchylnější kupříkladu k sebepoškození. (Lipinská, 2008, s. 24).

Malá (2005) se s tímto shoduje a zdůrazňuje, že za faktor vzniku agresivního chování může být považována právě i hladina testosteronu, což přirozeně ovlivňuje genderové vnímání rozdílu agresivního chování. U chlapců již od 3 let vzrůstá jeho působením fyzická agrese a agresivní chování zaměřené navenek. Naopak u dívek mají tyto projevy jeho výraznější absenci spíše podobu autoagresivního chování (např. sebevražedné pokusy). U 50% pro agresivní chování hospitalizovaných dívčích pacientek bylo v jejich anamnéze i sebevražedný pokus. Chlapci pak mají v anamnéze především záškoláctví, impulzivitu i hyperkinetickou poruchu. Jsou to: *nečtenáři (nikoliv dyslektici) se špatnou adaptací, s problematickým vztahem k autoritám a k morálním hodnotám.*

Dle Conteriové, Laderové, Bloomové muži také mnohem častěji za účelem rozptýlení emocí a myšlenek zneužívají návykové látky a alkohol. (Kriegelová, 2008, s. 47).

Maccoby a Jacklinová (1980; in Čermák, 1999) položili základ své argumentace týkající se genderových rozdílův agresi na čtyřech výrocih:

- Muži jsou všeobecně agresivnější než ženy ve všech lidských společnostech.
- Muži jsou ve srovnání s ženami agresivnější v raných fázích života, tj. v době, kdy tlak na utváření agrese jedince mužského pohlaví není tak výrazný.
- Vyšší míra agrese je zjišťována nejenom u jedinců mužského pohlaví, ale i u samců sub-humánních primátů.
- Agrese souvisí s pohlavními hormony a může být těmito substancemi ovlivněna.

Autoři však poznamenávají, že některé vlastnosti se mohou rozvinout jen za určitých životních okolností. Rozdíly mezi muži a ženami jsou natolik závislé na celkovém konkrétním kontextu, že by podle některých autorů dokonce možná vůbec neměly být generalizovány.

1.6 Adolescence a agrese

Věkové rozvrstvení u osob, které mají agresivní tendence, nelze s přesností určit. Jedná se tedy o fenomén, který prostupuje všemi věkovými skupinami. I přes to, že pro zaměření této práce je nejdůležitějším obdobím adolescence, je tu hned několik vývojových milníků, které je třeba zmínit.

Jak již bylo zmíněno, významnou roli ve formování agresivní osobnosti hrají nejen genetické faktory, ale i chování matky v těhotenství a vývojové determinanty. Malá (2005) zmiňuje agresi jako rys vývojové změny. Začíná druhou polovinou roku života, kterou označuje za vstup do orálně sadistického stadia díky nástupu vokalizace. Následující anální stádium je charakterizováno agresivitou a touhou ovládat druhé a také fyziologickým negativismem. Vliv sexuálního zrání na agresivitu vrcholí ve fázi oidipovského komplexu, kde se dítě v podstatě ztotožňuje s agresorem. Zde jsou prvky tohoto chování obsažené v základním instinktu láska – nenávisť. Tento konflikt zaplavuje dětský svět hrůzou, násilím, úzkostí z destrukce sebe nebo rodičů. Věk mezi 2. a 3. rokem lze označit za období konfliktu s rodiči. Zde totiž nastupuje dominantní „zličťování“ prostřednictvím hlubší výchovy a sociálních návyků. Po 4 roce tato forma agrese fakticky mizí, avšak vzrůstá agresivita odvetná i instrumentální. Koukolík (2011) podotýká, že se agresivní chování dětí vůči vrstevníkům může začít projevovat již ve 12 měsících věku a narůstat až do měsíce sedmnáctého, kdy je fyzicky útočných až 80% dětí. Míra agrese je pak výrazná po celé období kolem druhého roku života, nicméně následně se začne projevovat právě vliv socializace a výchovy, takže v období mezi 2 – 11 rokem věku agresivita dětí ve srovnání s předchozí fází výrazným způsobem klesá.

Věkem se tedy prudkost emoční agrese snižuje, je však nahrazena agresí promyšlenou, sycenou fantazií, která je právě tím bohatší, čím více je živena kupříkladu násilím z mediálního prostoru. V této souvislosti je nesporně prokázáno, že mediální násilí dlouhodobě a bez rozdílu pohlaví agresivní chování zvyšuje. Studie dokazují, že agresivní chování před 3. rokem má malou pravděpodobnost kontinuity, nicméně stabilní agrese od 3 let vůči jiným osobám, jako kupříkladu hádání, praní se, boj s druhými, nerespektování autorit, má hlubokou vazbu k agresivnímu chování a

depresivním tendencím adolescentů. To mimo jiné znamená, že agresivita po 3. roce je predikcí pro agresivní chování v adolescenci. (Malá, 2005).

Věk mladé adolescence je kritickým obdobím. Mnohé studie nacházejí poměrně nižší výskyt všech hraničních poruch osobnosti (včetně agresivity) ve středním a starším věku života, než v mládí. Není to způsobeno tím, že by dotyční „vymřeli“ vlivem hazardního způsobu života, ani tím, že by se časem ta která osobnost zcela zbavila oněch „poruch“, i když dané rysy chování fakticky ustupují. Nýbrž spíše tím, že se do popředí dostávají spíše depresivní příznaky. (Novák, 2011, s. 16). Věk mladé adolescence je také obdobím prvních pokusů vnitřní agrese a sebe-ubližování. (Hrubá, 2011, s. 31).

Tuto životní periodu však nelze s přesností věkově vymezit.⁷ Zmíněné stádium je pro účely výzkumu fenoménu agrese a agresivity podstatné hned z několika důvodů.

Hlavním vývojovým úkolem jedince v adolescenci je totiž vytvoření pocitu vlastní identity, přijmout normy společnosti, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty, přijmout za své morální principy dané společnosti a postupně se stát nezávislým na rodičovské autoritě. (Šimíčková-Čížková, 2010). Dalším vývojovým úkolem adolescenta je akceptace psychosexuální role sebe jako ženy nebo muže a schopnost sexuálního vztahu. (Hort, 2000).⁸

⁷Většina autorů se na věkovém ohraničení tohoto období neshodnou. Šimíčková-Čížková (2010) vymezuje období adolescence u děvčat kolem 16. roku a u chlapců o rok později. Nutno podotknout, že na konci tohoto období se vývojové rozdíly mezi muži a ženami vyrovnávají, přičemž horní věková hranice adolescence nelze přesně stanovit, neboť dosažení dospělosti je ovlivněno celou řadou faktorů, z nichž jeden z nejdůležitějších jsou společenské a kulturní vlivy. Langmeier (2002) naopak ohraničuje období adolescence zhruba od 15 do 20-22 let. Machová (2002) pak tvrdí, že je adolescence širší pojem a znamená vývojový přechod mezi dětstvím a dospělostí, přičemž začíná po skončení puberty a pokračuje přibližně do 19 let. Stejně tak Šmarda (2004) adolescenci vnímá jako přechod k dospělosti a jako druhou fázi dospívání, nicméně vymezenou od 15 do zhruba 20 let s individuálně odlišným ukončením, kdy začátek je biologicky dán pohlavním dozráváním.

⁸ A je to právě identita, která v souvislosti osobnostního podmínění agresivního chování v posledních letech dostává prostor v odborném diskurzu. Agrese totiž může být motivována touhou prosadit nebo chránit identitu a sebeúctu jedince. Projev síly je hlavním prostředkem prosazení tohoto cíle a vymezení se vůči druhým. (Hřebíčková, 2003).

Tělesné, psychické i sociální změny v období dospívání probíhají sice v jisté vzájemné závislosti, ale zdaleka nejsou úplně souběžné. U některých jedinců je možné pozorovat tělesnou vyspělost a přece jsou to ještě rozumově a sociálně plně děti a naopak někteří jedinci jsou zase dětmi v biologickém slova smyslu, ale rozumově jsou již na úrovni vyspělého myšlení. Na rozdíl od puberty, kde je zdůrazňován biologický proces tělesného zrání, adolescence podtrhává především psychosociální stránku vývoje. V adolescenci dochází k nejvýraznějším psychosociálním změnám. Mění se vztahy k rodičům, vrstevníkům i k sobě samému. (Machová, 2002).

Vztah k sobě samému - sebezpojetí je tvořeno obsahem, do něhož spadají charakteristiky, kterými se jednatel vymezuje ve vztahu k druhým, respektive jedincem přisuzované psychické, fyzické a behaviorální (vztahující se k chování) charakteristiky. Identita definicí sebe samého, kým člověk je. V osobní rovině je chápána jako vlastní jedinečnost, neopakovatelnost a ohraničenost vůči druhým.⁹ (Tyrlík, 2010).

Vývoj vlastní identity vede k nalezení sebe samého jako svébytné osoby, která má konzistentní cíle, profesní orientaci, přátelství, sexuální vztahy, morální hodnoty a skupinovou příslušnost. Osoba, která je schopná nezávislého života a realistického sebehodnocení, sebecenění a sebeutěšení. (Hort, 2000).

Identita adolescentů má v sobě, oproti předchozím vývojovým etapám, začleněnou i představu o budoucnosti, do které se promítá jak vědomí vlastního aktérství, tak i důležitá rozhodnutí, pro co se jedinec bude dále angažovat. V našem kulturním prostředí je pro sociální aspekt identity adolescentů velmi důležité, do kterých skupin se dospívající sám zařazuje, které skupiny vnímá pro sebe jako referenční, jak se cítí být akceptován ve vlastní rodině, zda prožívá přátelské či partnerské vztahy. Dalším silně kulturně determinovaným aspektem osobní identity adolescentů je vědomí vlastní jedinečnosti, odlišnosti od druhých, totožnosti se sebou samým, případně touha po

⁹ Ze sociálně psychologických studií vyplývá, že agrese slouží k posilování vlastní sociální hodnoty (identity) a je sycena především následujícími motivy: a) sebezpojetím, b) odplatou, c) spravedlivým rozhořčením, d) opovržením, e) zajištěním výhody posilující vlastní identitu, f) atribucí úmyslu. (Hřebíčková, 2003).

určité autentičnosti, respektive potřeba nalezení tzv. pravdivého já. Druzí lidé jsou pro adolescenty zrcadlem, ve kterém spatřují sami sebe, představují si, jak je asi vidí druzí lidé a co si o nich myslí. Čím víc je pro ně názor druhých lidí důležitější, tím víc tyto představy a myšlenky ovlivňují jejich prožívání a jednání. Nejde však jen o bezprostřední kontakt s druhou osobou. Sociální povahu má i jazyk. Jedinec ho využívá nejen k záměrné a bezděčné komunikaci svých představ, myšlenek a pocitů, ale jazyk je také prostředkem ovlivňujícím strukturování i další myšlenkové zpracování obsahů ve vlastní mysli, včetně těch, které jsou jedincem považovány za významné pro vlastní já. Směřovat jedinci k pocitu vlastní jedinečnosti, kompetence a hodnoty umožňují dvě stránky jedné identity, které tvoří polaritu „být jedinečným“ a „být jako ostatní“. Lidé se v pojetí vztahu mezi svou individualitou a sociálností liší. U někoho může dominovat jedna z polarit a jiný může obě polaritu vnímat jako vzájemně se doplňující nebo naopak nezávislé. Pro někoho mohou tyto póly znamenat i zdroj konfliktu.

Jáská zkušenost je pro jednotlivá vývojová období specifická a je zcela konkrétně ovlivněna skupinovými a společenskými standardy, které platí pro konkrétní kulturu v určité době. V euroamerické kultuře se postupně prosazovala sebereflexe jedince nejen jako důležitý prostředek poznání sebe a druhých, ale také jako důležitý motivační a regulační činitel života jedince. Ve vztahu k adolescenci a rozvoji osobnosti přestává být formování osobní identity časově ohraničeným vývojovým úkolem dospívajícího, ale stává se celoživotním osobním tématem. Potíže přináší i to, že se stále větší měrou střetávají různé kulturní vlivy, které představují odlišné společenské standardy a hodnoty.¹⁰ V současném dynamickém globálním světě jde však většinou o nezvratný společenský proces, na který se dnešní člověk, téměř kdekoli na této planetě musí adaptovat. (Tyrlik, 2010).

¹⁰ Agresivní chování může být facilitováno či inhibováno právě i faktory související s hodnotami, jako: a) normami zdvořilosti inhibujícími útok na hodnoty jiných lidí, b) ospravedlnováním agrese, c) třetí osobou, která může zprostředkovávat konflikt, zapojit se do něj nebo jej podněcovat, d) vlivem anonymity na agresii, e) klíči, které zaměřují pozornost na agresii. (Hřebíčková, 2003)

2 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

2.1 Popis a funkce zařízení

Jeden z hlavních nástrojů v prevenci sociálně patologických jevů nejen u adolescentů, ale i u dalších věkových skupin dětí a mládeže v České Republice pak představují Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále jen NZDM). Ta jsou jednou ze služeb, které v České republice přispívají k boji se sociálním vyloučením u osob, jenž jsou negativními dopady tohoto jevu nejvíce ohroženy. Jejich hlavním úkolem tak je pomoci těmto osobám překonat nepříznivé sociální situace i chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů (Zákon 108/2006 sb. §53).

Zákon č. 108/2006 o sociálních službách přitom definuje NZDM následovně: „nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace (viz tabulka 2). Služba může být poskytována osobám anonymně.“ (Zákon 108/2006 sb. §62).

Tabulka 2 - nepříznivé sociální situace

Komplikované životní události	<ul style="list-style-type: none"> • v rodině (rozvod rodičů, smrt jednoho z rodičů, nové partnerské vztahy rodičů, časté stěhování ...); • ve škole (neplnění úkolů, záškoláctví, zhoršené známky z chování, opakování ročníku ...) atd.
Konfliktní společenské situace	<ul style="list-style-type: none"> • rizikové trávení volného času na ulici, v nákupních centrech (vandalismus, výtržnosti, krádeže ...); • experimentování nebo užívání návykových látek (cigarety, alkohol, marihuana...); • neshody (s rodiči, učiteli, vrstevníky ...); • psychické a fyzické násilí (slovní útoky, rasismus, šikana, rvačky, týrání...); • jednání vedoucí k poškození zdraví (sebepoškozování, hladovění ...); • předčasné sexuální zkušenosti (pohlavní styk před dosažením 15 let, zneužívání, znásilnění ...) atd.
Omezující životní podmínky	<ul style="list-style-type: none"> • život ve špatných sociálních podmínkách (nedostatek vlastního soukromí, nízké finanční prostředky pro zajištění rodiny ...); • nedostatečně rozvinuté základní hygienické, společenské a kulturní návyky; • nízká podpora a motivace ke vzdělání ze strany rodiny, atd.

(příloha standardu č. 3, metodika služby NZDM – Free klub)¹¹

Cílovou skupinu NZDM pak představují děti a mladí lidé, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci, kteří žijí nebo se pohybují v lokalitě příslušející do působnosti daného NZDM a na něž je možno vztáhnout další doplňkové charakteristiky (například neproduktivně tráví volný čas, tráví volný čas mimo rodinu, vyhýbají se standardním formám institucionalizované pomoci a péče, ...).(ČAS, 2008, s. 4).

Klienti NZDM navíc mnohdy pocházejí z nevyhovujícího rodinného, emocionálně i socio-ekonomicky labilního prostředí, v němž se často objevují negativní jevy, jako kupříkladu násilí, agresivita a lhostejnost. Jejich rodina je rovněž málokdy úplná a často se potýká s dluhy, nezaměstnaností, nezákonným jednáním či s nějakou formou

¹¹ Srov. Hanus (2015).

závislosti jednoho nebo obou rodičů. Přitom dle Olbertové: „*dítě vyrůstající v takovém prostředí se pak potýká nejen s problémy v rodině, ale i v širším prostředí. Nemá stejné možnosti co do využití svého volného času jako jeho vrstevníci, nabalují se problémy s autoritami (zejména učiteli ve škole) a školní neúspěšností, dítě je často obětí nebo naopak iniciátorem šikany. Snadno tím získá nálepkou ‚problémové‘, které se jen obtížně zbavuje. Je tedy pochopitelné, že hledá útočiště a zázemí mezi vrstevníky s podobným osudem, kde si v rámci party zahrávají s různými formami zábavy, která je na hranici nebo i za hranicí zákona – experimentování s návykovými látkami, vandalismus, drobná nelegální činnost jako krádeže a podobně.*“ (Olbertová, 2012, s. 47). Jak tedy vyplývá z výše uvedeného, představují NZDM výrazný faktor v boji se šířením sociálně patologických jevů mezi mládeží a brání další reprodukci takovýchto závadných faktorů.

Pro splnění vytýčených obecných cílů¹² provádí NZDM následující úkony:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti (např. nácvik a upevňování schopností a dovedností – stříhání, lepení, učení hodin, barev; aktivity spojené se školou – doučování, pomoc s referáty; pracovní výchovné činnosti; skupinové debaty; přednášková činnost; promítání tematických filmů; výtvarné workshopy; ...);
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (např. poskytování poradenství umožňující lepší orientaci ve společenském prostředí; poskytování doprovodů do institucí – škola, soud, policie; podpora pozitivní komunikace a začlenění do skupiny vrstevníků nebo společnosti – skupinové aktivity, ...);

¹² Poskytovat klientům podporu pro zvládání obtížných životních událostí; snižovat sociální rizika vyplývající z konfliktních společenských situací, životního způsobu a jejich rizikového chování; zvyšovat jejich sociální schopnosti a dovednosti; podporovat sociální začlenění klientů do skupiny vrstevníků i do společnosti, včetně zapojení do dění místní komunity; zabezpečit jim nezbytnou psychickou, fyzickou, právní a sociální ochranu během pobytu v zařízení a podmínky pro realizaci osobních aktivit; zlepšovat jejich kvalitu života; předcházet nebo snížit zdravotní rizika související s jejich způsobem života; zabezpečit lepší orientaci v jejich sociálním prostředí; zabezpečit podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace (ČAS, 2008, s. 4).

- sociálně terapeutické činnosti (např. poskytování krizové intervence; poskytování odborných konzultací; tematicky zaměřená skupinová práce – nacvičování modelových situací; besedy; ...);
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (např. pomoc při vyřizování běžných záležitostí; pomoc při psaní životopisů, motivačních dopisů; pomoc při vyhledávání práce; ...); (Vyhláška 505/2006 sb. §27)

V zájmu zachování odpovídající odborné úrovně při vykonávání uvedených činností pak zákon o sociálních službách (108/2006 sb.) stanovuje kvalifikační předpoklady zaměstnanců NZDM, kdy je jakožto plně kvalifikovaný pracovník uvedeného zařízení chápán výhradně tzv. sociální pracovník, jímž se může stát pouze ten, kdo svou odbornou způsobilostí splňuje alespoň jeden z následujících požadavků:

- a) Vyšší odborné vzdělání v oborech zaměřených na sociální práci, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociálně právní činnost a charitativní a sociální činnost.
- b) Vysokoškolské vzdělání v oborech sociální práce, sociální politika, sociální pedagogika, sociální péče, sociální patologie, speciální pedagogika.
- c) Absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů minimálně 200 hodin a praxe sociálního pracovníka minimálně 5 let za podmínky ukončeného VŠ studia.
- d) Absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů minimálně 200 hodin a praxe sociálního pracovníka minimálně 10 let za podmínky ukončeného SŠ studia.

(Nadělníková, 2008, s. 17) ¹³

Zaměstnanci, kteří tyto podmínky nesplňují, pak musí v zařízeních spravovaných na základě zákona 108/2006 působit výhradně jakožto tzv. pracovníci v sociálních službách,¹⁴ jejichž působnost je zde do značné míry omezena. I tak ovšem musí do

¹³ Srov. Hanus (2015).

¹⁴ Viz § 116 uvedeného zákona.

osmnácti měsíců od nástupu do zaměstnání absolvovat kurz s časovou dotací 150 – 200 hodin akreditovaný Ministerstvem práce a sociálních věcí. (Vyhláška 505/2006 sb.).

Vzhledem k charakteru cílové skupiny tohoto typu zařízení představují poslední skupinou zaměstnanců, která služby NZDM zajišťuje, tzv. pedagogičtí pracovníci, do jejichž gesce spadají činnosti bezprostředně spjaté s výchovou a vzděláváním klientů a to dle zákona 563/2004.

Specifickým principem poskytování služeb NZDM je přitom tzv. „nízkoprahovost“, která v sobě zahrnuje následující zásady:

- anonymitu (uživatel služby má právo neudat své jméno);
- bezplatnost (služba je bezplatná a nevyžaduje jakoukoliv formu členství či registrace);
- bezpečí (v zařízení je garantován bezpečný prostor. Službu může využít kdokoliv z cílové skupiny bez omezení, pokud svým chováním a jednáním neomezuje nebo neohrožuje sám sebe, ostatní klienty, pracovníky či efektivitu služby);
- dobrovolnost (služba je dobrovolná a klient může od jejího poskytování kdykoliv, bez udání důvodů, odstoupit)
- rovnost (na poskytované služby mají nárok všichni bez rozdílu pohlaví, rasy, národnosti, etnické příslušnosti, sociálního postavení, víry a náboženství, názorového smýšlení, či sexuální orientace);
- respekt (pracovník NZDM vždy respektuje uživatele a jeho rozhodnutí).

(ČAS, 2008, s. 5)¹⁵

¹⁵ Srov. Hanus (2015).

2.2 Historie

Základní vhled do historie NZDM v ČR poskytuje zájemcům o uvedenou problematiku ve svém článku Miroslav Kappl působící na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové, který v něm částečně vychází z dat uvedených diplomové práci Jana Čechlovského.

Vznik prvních NZDM působících v České republice klade do roku 1995, kdy v několika městech začaly působit kluby zaměřené na práci s dětmi a mládeží inspirované obdobnými službami v zahraničí (Kappl, 2010, s. 173). Souběžně s tím také byla, na základě usnesení vlády č. 341/94 k Programu sociální prevence a prevence kriminality, experimentálně zavedena funkce sociálního asistenta, což měl být kontaktní specializovaný pracovník okresních (obvodních, magistrátních nebo městských úřadů), který pracoval s cílovými skupinami v jejich přirozeném prostředí. Mezi těmito skupinami pak pochopitelně figurovali i děti a mladiství s rizikovým způsobem života. Tato práce na ulici, neboli „streetwork“ přitom následně byla dalším ze základních kamenů, na nichž vyrostla síť nízkoprahových klubů pro děti a mládež. (Čechlovský, 2005).

Skutečný rozmach služeb NZDM však přišel až po definitivním právním ukotvení jejich činnosti představovaným zákonem č. 108/2006 o sociálních službách.(Kapp, 2010, s. 173),¹⁶ takže dnes je již v celé republice registrováno na 258 těchto zařízení, která ročně pracují s cca 45000 uživateli (Registr poskytovatelů soc. služeb). Kappl nicméně upozorňuje, že podřízení činnosti NZDM standardům kvality sociálních služeb nepřineslo výhradně pozitiva, neboť působení NZDM svým charakterem uvedeným

¹⁶ Nicméně uvedený zákon měl i některé poměrně paradoxní důsledky, neboť ačkoli NZDM svým zaměřením spadají spíše do resortu školství, měly být pro příště podřízeny Ministerstvu práce a sociálních věcí (zákon 108/2006 sb.).

standardům zcela neodpovídá a spíše se blíží jiným oblastem sociální péče, což může mít ve svých důsledcích na jeho činnost negativní dopady.¹⁷ (Kapl, 2010, s. 174).

¹⁷ Sociální služby se dělí na tři základní druhy: „sociální poradenství“, „služby sociální péče“ (domov pro seniory, odlehčovací služba, chráněné bydlení, ...) a „služby sociální prevence“ (intervenční centra, terénní programy, NZDM, ...); (Zákon 108/2006 sb. §32).

2.3 Metodika zvládání agrese u klientů

Jak vyplývá z popisu cílů a historie NZDM uvedených v předchozích kapitolách, musí se uvedená sociální služba u svých klientů vyrovnávat s celou řadou sociálně patologických jevů. Pro konkrétní způsob reakce zaměstnanců uvedené služby na tyto fenomény jsou pak klíčové tzv. metodické postupy, k jejichž vypracování poskytovatele sociálních služeb zavazují výše zmíněné standardy kvality dle zákona 108/2006. V případě agresivity a agresivního klienta je možné v metodických materiálech dohledat tyto postupy přímé práce:

V případě, že dojde k napadení:

- mezi návštěvníky,
- napadení pracovníka návštěvníkem,
- napadení návštěvníka nebo kontaktního pracovníka neznámým agresorem.

Postup pracovníků bude následující:

1. Snažit se zajistit bezpečnost uživatelů a dbát při tom i na vlastní bezpečí;
2. Volat linku 158 případně linku 155;
3. Snažit se zajistit únikové cesty;
4. Pokusit se dostat agresora od napadeného do bezpečné vzdálenosti od sebe;
5. snažit se stabilizovat celou situaci (agresor X uživatelé); (bod 4 a 5 probíhají současně);
6. Dle situace ostatní pracovníci evakuují ostatní;
7. Pokusit se zajistit všechny svědky události;
8. Rozehnat hlouček a přemístit návštěvníky do jiných prostor (na zahradu, ...);
9. Po stabilizaci situace, dle potřeby, podat bezprostředně krizovou intervenci;
10. V rámci svých možností podat první pomoc a ošetřit poškozeného;
11. Vyčkat příjezdu policie;
12. Provést zápis do knihy úrazů;
13. Po stabilizaci situace o všem informovat koordinátora NZDM – Free klub, vedoucí divize.

Prevence před davovou panikou u návštěvníků:

- Jeden KP vždy musí zůstat v přítomnosti s ostatními návštěvníky a to až do uklidnění nebo vyřešení celé situace.
- Snaží se stručně vysvětlit, co se stalo.
- Snaží se návštěvníky uklidnit, dává jim větší pocit bezpečí.
- Mluví pomalu, nahlas a jasně.
- Viditelně zhluboka pravidelně dýchá.
- Mapuje přítomné osoby pro pozdější svědectví o situaci.
- Mapuje sám pro sebe celou situaci (co se stalo, jaký byl důvod, komentáře uživatelů, zbraně, neznámé osoby, apod.).
- V případě nutnosti či na požádání, pracovník doprovodí návštěvníka (domů, policie, záchranná služba, apod.).

Práva pracovníka během napadení:

- Pokud to podmínky dovolí nebo je to nutné, uzavře klub i se všemi účastníky situace do příjezdu policie.
- Nebo naopak vyklidí prostory a klub uzavře.
- Zadrží agresora do příjezdu policie (s ohledem na bezpečnost všech přítomných)
- Mimořádnou událost vždy koordinuje vedoucí služby na klubu. Všichni ostatní přítomní pracovníci se snaží být vnímaví k probíhající situaci.
- Pokud agresor během situace uteče, pak se pracovník pokusí zajistit co nejvíce možných svědků a počkají do příjezdu policie.

Zásady při práci s agresivním návštěvníkem:

- Snažit se předejít tomu, aby se návštěvník choval agresivně.
- Pokud možno agresivního návštěvníka nepouštět vůbec do klubu.
- Vycházet z předešlých zkušeností (z vlastních, od kolegů).

- Na klubu by neměly být v dosahu žádné předměty, které by mohly sloužit jako předmět napadení (nože, těžké předměty, apod.).
- Vždy dříve myslet než mluvit.
- Nechodit do konfrontace, nebýt s uživatelem sám, pokud možno zachovat klid a rozvahu.
- Zajistit únikovou cestu (jsem k ní blíže, než uživatel).
- Pohybovat se pomalu, přibližovat se zepředu, neotáčet se k němu zády.
- Říkat, co dělám (popř. zda můžu,...).
- Mluvit jasně, nahlas, pomalu.
- Vysvětlit situaci (chápu dobře, že jsi tady proto,...).
- Všimát si třesů, polohy těla, hlasu.
- Dívat se do očí.
- Kopírovat jeho polohu těla - pomalu se přesouvat do uvolněné polohy.
- Nedělat si poznámky.

(Metodika služby NZDM – Free klub)

3 Výzkumné šetření

Následující výzkumné šetření sestává z podkapitol, v nichž jsou prezentovány jak nástroje, pomocí kterých bylo prováděno šetření mezi klienty NZDM a dětmi z lokality, kde daná NZDM působí, tak také především vytěžené údaje z jejich odpovědí. Ty jsou podrobeny analýze, na níž jsou profilovány odpovědi na otázky vytyčené v nadcházející podkapitole.

Teoretická východiska následného výzkumného šetření představují koncepce shrnuté v předchozích kapitolách. Jsou to především zjištění, která potvrzují genderovou vazbu na agresivitu (Malá, 2005; Maccoby a Jacklinová, 1980 in Čermák, 1999; ...), obecná představa o typologii klienta NZDM překrývající se s profilem agresivní osoby a faktorech, které jeho jednání ovlivňují (Olbertová, 2012; Lipsey & Derzon, 1998; Koukolík, 2011; ...) i tvrzení popisující výskyt agresivního jednání (Poněšický, 2005; Buss & Durkee, 1957). Kupříkladu: Vyšší agresivita mužů je biologicky podmíněna. Na druhou stranu by se dalo říci, že se jedná o důsledek sociálního tlaku. (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001). V zahraničních studiích se pravidelně potvrzuje vyšší fyzická agresivita u chlapců až ze 75%. (Karsten, 2006 in Hrabáková, 2012). Muži jsou všeobecně agresivnější ve všech lidských společnostech. (Maccoby a Jacklinová, 1980 in Čermák, 1999). Podstatou agresivního chování je právě sociálního učení a vlivy výchovy (Malá, 2005), vyrůstání v rodině s disfunkčními vzory či jejich úplnou absencí, problémy ve škole či hádky v rodině, šikana, konflikty s vrstevníky, týrání či zneužívání. (Lipsey & Derzon, 1998). Adolescent s agresivními formami chování se tomu s největší pravděpodobností naučil od svých rodičů. (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001). Výchovné prostředí, zanedbávání i zneužívání vede potomka k agresivnímu chování. (Koukolík, 2011). Tato a další pojetí pomohou analyzovat přítomnost vybraných fenoménů a projevů agrese v kontextu adolescence. Určit jak, a do jaké míry se projevuje agresivní jednání a chování u specifické skupiny osob, jíž představují klienti sociální služby NZDM. Vzhledem k tomu, že právě tyto osoby často pocházejí z prostředí s vyšším výskytem jiných sociálně patologických jevů (Olbertová, 2012; srov. tab. 2. kap. 2.1), existuje jistý předpoklad, že i míra agresivity u nich bude do značné míry vyšší.

3.1 Cíle šetření, výzkumné otázky a hypotézy

Jak již bylo uvedeno v samotném úvodu, cílem této práce bylo analyzovat přítomnost vybraných fenoménů a projevů agrese u dětí - uživatelů služby NZDM v kontextu adolescence. Dále jsou kladeny otázky: Vyskytuje se toto deviantní chování u klientů NZDM častěji, než u věkově srovnatelných školáků? ¹⁸ Nakolik je míra agresivního chování odlišná od tohoto vzorku respondentů ze stejné lokality, kteří by měli být, pro absenci vazby na to které NZDM, z logiky věci „méně agresivní“?

Práce dále analyzuje vliv rizikových faktorů (Lipsey & Derzon 1998; in Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001) na agresivitu v obou těchto skupinách a zkoumá rozdíly mezi nimi. Jsou projevy agresivity závislé na vybraných rizikových faktorech? ¹⁹ A je rozdíl v zastoupení rizikových faktorů mezi soubory?

V poslední řadě bylo cílem práce postihnout projevy genderových rozdílů. Jaký je vztah pohlaví na agresivní chování? Ovlivňuje gender jednotlivé typy agrese? ²⁰

Pro dosažení těchto cílů byly na základě formulovaných otázek a s oporou odborné literatury zkonstruovány následující hypotézy:

H1 Není rozdíl v celkové míře výskytu agresivních projevů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

- *Hypotéza vychází z tvrzení: Profil klienta NZDM se výrazně překrývá s profilem osoby s predispozicemi k agresivitě. (Olbertová, 2012). (Viz popis klienta kap. 1.7).*

¹⁸ Profil klienta NZDM se výrazně překrývá s profilem osoby s predispozicemi k agresivitě. (Olbertová, 2012). (Viz popis klienta kap. 1.7.).

¹⁹ Podstatou agresivního chování je právě sociálního učení a vlivy výchovy, vyrůstání v rodině s disfunkčními vzory či jejich úplnou absencí, problémy ve škole či hádky v rodině, šikana, konflikty s vrstevníky, týrání či zneužívání, ... (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001; Koukolík, 2011, ...); (Viz kap. 1.3.).

²⁰ Muži jsou všeobecně agresivnější než ženy ve všech lidských společnostech. (Maccoby, Jacklinová, 1980; in Čermák, 1999). Ženy musí kvůli slabší stavbě těla spoléhat na verbální a nepřímou agresi. (Baumgartner, 2003; in Hrabáková, 2012)....(Viz kap. 1.5.).

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech

- *Hypotéza vychází ze zjištění: Podstatou agresivního chování je právě sociálního učení a vlivy výchovy, vyrůstání v rodině s disfunkčními vzory či jejich úplnou absencí, problémy ve škole či hádky v rodině, šikana, konflikty s vrstevníky, týrání či zneužívání, ... (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001; Koukolík, 2011, ...); (Viz kap. 1.2.1; 1.3).*

H3 Není rozdíl v četnosti výskytu vybraných rizikových faktorů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

- *Hypotéza vychází z kombinace předchozích dvou zjištění.*

H4 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a spočítaným skóre agresivity.

- *Hypotéza vychází ze zjištění: Muži jsou všeobecně agresivnější než ženy ve všech lidských společnostech. (Maccoby, Jacklinová, 1980; in Čermák, 1999). Ženy musí kvůli slabší stavbě těla spoléhat na verbální a nepřímou agresi. (Baumgartner, 2003; in Hrabáková, 2012)....(Viz kap. 1.5.).*

H5 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a druhem agresivních projevů.

- *Taktéž*

Vzhledem k tomu, že uplatnění četných faktorů spolu s BDI vytvoří široké kombinace dat a také pro zachování celistvosti tématu a neomezování se na dílčí zjištění vytržená z kontextu, jsme se již u zrodu práce rozhodli aplikovat postup tzv. sub-hypotéz.²¹ (SH 1 – 9). Domníváme se, že je toto řešení nejvhodnější. Zamítnutí či přijmutí hlavních hypotéz totiž může být z důvodu velkého množství takto získaných dílčích proměnných (rizikové faktory, druhy agrese, ...) poněkud složité či dokonce nepřesné. Verifikace je stanovena na základě statistických postupů popsaných v metodologii níže.

²¹ V případě existence více mnohočetných okolností hlavní hypotézy, může se tato rozdělit na sub-hypotézy. (Gavora, 2010, s. 55-56).

3.2 Metodologie

S ohledem na zmíněné cíle práce byla zvolena kvantitativní výzkumná strategie, jejíž nepopíratelné výhody²² popisuje kupříkladu Chráska (2007, s. 164). Šetření probíhalo v období leden – březen 2017. Nástrojem sběru dat, jímž byly agresivní fenomény, projevy a možné faktory vzniku agrese zjišťovány, pak byl pro tento účel zkonstruovaný dotazník obsahující BDI. Již Punch (2008, s. 50) pokládá za podstatné, aby byl jakýkoliv takovýto nástroj, jehož žádná studie dosud neaplikovala, podroben pilotnímu přezkoušení. Je totiž na místě testovat srozumitelnost otázek, jejich přehlednost a především tedy návratnost potřebných informací. Dotazník uplatnění ve výzkumném šetření této práce byl proto vystaven testu v jednom z oslovených NZDM, kde jeho reliabilitu potvrdily jak klienti (n=13) i kontaktní pracovníci (n=6).

Uvedený nástroj šetření obsahoval 92 položek. Z toho 75 tvrzení dle BDI, dalších 15 položek v sobě obsahovaly možné rizikové faktory predikující agresivní tendence a zbylé 2 položky se týkaly určení věku a zařazení do jedné či druhé skupiny respondentů²³. V následujících tabulkách (Tab. 3; 4; 5;) je znázorněna souvislost zmíněných hypotéz s kladenými otázkami.

Pro většinu otázek byla sestavena škála od 1 do 4, přičemž vybrané rizikové faktory byly zpracovány korelační analýzou pro určení jejich závislosti na jednotlivých projevech agrese. Ne tak otázka týkající se počtu pečujících osob. Byť je v otázce obsaženo více odpovědí, pro statistické zpracování byla při analýze výsledků redukována pouze na odpověď „dvě pečující osoby; jedna pečující osoba“ z důvodu nízkého zastoupení pečujících otců a naprosté převahy pečujících matek. Při zpracování BDI bylo nutné přistoupit k faktu, že pro určení norem neexistuje tuzemské skórování. Přesto bylo vyhodnocování BDI inspirováno samotnými autory (Buss, Durkee, 1957), tedy ze přijmutí tvrzení byla udělena hodnota 1, za odmítnutí tvrzení

²² Časově úsporné a efektivní shromáždění dat, možnost oslovení velkého množství respondentů, apod.

²³ Zkoumaný vzorek – klienti NZDM, kontrolní vzorek – žáci ze ZŠ a SŠ.

pak hodnota 0. Inventář však obsahuje i tvrzení typu „false“²⁴, tedy zde je jejich hodnota naopak. Pro analýzu výsledků byl pak použit celkový skór jednotlivých kategorií.²⁵

Ke statistické analýze a verifikaci hypotéz byl použit program Sigma plot pro Windows verze 1.0. K analýze významnosti rozdílů rizikových faktorů mezi soubory školáků a klientů NZDM byl použit po ověření normality T-test, pro neparametrická data pak Mann-Whitney test. K analýze závislosti jednotlivých faktorů byla použita korelační analýza. Jako statisticky významné výsledky jsou brány hodnoty rovné či menší 0.05. Data jsou prezentována jako průměr (\pm směrodatná odchylka) v případě normálního rozdělení, nebo jako medián (horní, dolní kvartil) v případě porušení normality dat.

²⁴ V tabulce 3 označeny červeně.

²⁵ Viz kapitola 1.4.

Tabulka 3 - BDI, vztah hypotéz

<p>Otázky, týkající se hypotézy 1. BDI však zasahují do všech hypotéz</p>	<p style="text-align: center;">BDI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Občas nedokáži zvládnout svoje nutkání ubližovat ostatním. • O lidech, které nemám v lásce, rozšiřuji někdy klepy. • Snadno se rozčílím, ale brzy mě to přejde. • Nepožádá-li mě o něco někdo pěkným způsobem, neudělám, co na mě chce. • Zdá se mi, že jsem ochuzován o něco, co mi náleží. • Víím, že lidé o mně rádi mluví za mými zády. • Když neschvaluji chování svých přátel, dám jim to jasně najevo. • Když jsem náhodou někdy podváděl, trpěl jsem silnými výčitkami svědomí. • Nikdy nikoho neuhodím. (protože pro to nenacházím žádný důvod) • Nikdy nebývám natolik dopálený, abych házel předměty. • Mám vždy s lidmi trpělivost. • Když někdo stanoví nějakou zásadu, která se mi nelíbí, svádí mě to, abych ji porušoval. • Zdá se mi, že ostatní mají ve všem větší štěstí než já. • Dávám si pozor na lidi, kteří se ke mně chovají přátelštěji, než jsem od nich čekal. • Často shledávám, že s lidmi nesouhlasím. • Někdy mívám tak ošklivé myšlenky, že se stydím sám před sebou. • Když mě někdo uhodí, tak se neznám. • Když jsem navztekaný, třískám dveřmi. • Bývám mnohem více podrážděný, než si lidé o mně myslí. • Chová-li se ke mně někdo pánovitě, dělám právě opak toho, co chce. • Když vzpomínám na to, co všechno jsem prožil, nemohu se ubránit pocitu rozmrzelosti. • Je mnoho lidí, kteří mě podle všeho nemají rádi. • Když se mnou lidé nesouhlasí, dostávám se s nimi do rozepře. • Kdo se ulejšvá při práci, musí mít velké pocity viny. • Urazí-li někdo mne nebo mou rodinu, říká si o výprask. • Nikdy nedělám kanadské žertíky. • Pění se mi krev, když si ze mne někdo dělá legraci. • Když mě někdo sekýruje, dám si na čas - jen abych mu ukázal. • Skoro každý den se setkávám s někým, kdo je mi protivný. • Zdá se mi, že je řada lidí, kteří na mě žárlí. • Vyžadují, aby lidé respektovali má práva. • Skličuje mě, že jsem udělal málo pro své rodiče. • Lidé, kteří člověka ustavičně obtěžují, koledují si jednu do nosu. • Když mám zlost, jsem rozmrzelý. • Když se mnou jedná někdo nespravedlivě, nedám se tím otrávit. • Když se někdy stane, že se na někoho rozhněvám, přestane pro mě existovat. • Někdy mě šíří žárlivost, třebaže to nedávám na sobě znát. • Někdy mám pocit, že se mi lidé posmívají. • Nepoužívám „silných slov“, ani když mě někdo rozzlobí. • Dělá mi starost, zda mi bude odpuštěno, čím jsem se kdy provinil. • Málokdy vracím ránu, dokonce ani tehdy, uhodí-li mě někdo první. • Někdy mě lidé obtěžují už jen tím, že jsou kolem mne. • Když není po mém, bývám nevrlý. • Neznám člověka, kterého bych přímo nenáviděl. • Mým heslem je: "Nikdy nedůvěřuj cizím lidem!" • Když mě někdo obtěžuje, jsem s to mu říci, co si myslím. • Dělán mnohé věci, které mi potom způsobují výčitky svědomí. • Když se doopravdy rozzuřím, jsem s to někoho zfackovat. • Od svých 10 let jsem neměl nikdy výbuchy zlé nálady. • Často si připadám jako sud prachu, který užuž vybuchne. • Kdybych dával najevo, co cítím, byl bych považován za člověka, se kterým je těžko vyjít. • Často bych rád věděl, jaký skrytý důvod někdo může mít, udělá-li pro mne něco dobrého.
---	--

BDI

- Když někdo na mě řve, řvu na něho také.
- Nepodaří-li se mi něco, dělám si kvůli tomu výčitky.
- Dostávám se občas do rvačky.
- Vzpomínám si, že jsem měl takovou zlost, že jsem popadl, co bylo po ruce a rozbil jsem to.
- Někdy jsem hašteřivý, tj. hádám se i pro drobnosti.
- Občas mám pocit, že je ke mně osud nespravedlivý.
- Myslíval jsem si, že všichni lidé mluví pravdu, ale teď vím, že to tak není.
- Když se rozzuřím, říkám ošklivé věci.
- Ukřivdím-li někomu, pronásledují mě výčitky svědomí.
- Kdybych se měl uchýlit k fyzickému násilí, abych uhájil svá práva, udělal bych to.
- Někdy projevuji svou zlost boucháním do stolu.
- Někdy bývám trochu hrubý k lidem, kteří se mi nelíbí, nemohu se přemoci.
- **Nemám takové nepřátele, kteří by si skutečně přáli mi ubližovat.**
- **Nedokázal bych někoho odkázat do patřičných mezí, i kdyby to potřeboval.**
- Mám často pocit, že jsem vedl nesprávný život.
- Setkal jsem se s lidmi, kteří mě zahrnuli tak daleko, že jsem se začal bít.
- **Všední věci, nad nimiž se druzí rozčilují, mě nechávají klidným.**
- **Obvykle nemám pocit, že by se lidé snažili mě zlobit nebo urážet.**
- Často pronáším hrozby, které nemíním doopravdy.
- Když se přu, mám ve zvyku zesilovat hlas.
- V poslední době jsem nějak nabručený.
- **Obvykle skrývám své špatné mínění o lidech.**
- **Raději nějakou věc uznám, než bych se kvůli ní hádal.**

Tabulka 4 - Rizikové faktory a konstruované otázky, vztah hypotéz

H 4;5	Mužské pohlaví	Jsi: <ul style="list-style-type: none"> • Kluk • Holka
Otázky, týkající se hypotézy 2; 3	Rozvod rodičů. Opuštění. Vyrůstání v rodině pouze s jedním rodičem. Oddělení od rodičů.	Žiješ v rodině s <ul style="list-style-type: none"> • matkou • otcem • oběma rodiči • Ani s jedním rodičem, žiji s:
	Odloučení od primárně pečující osoby. Nedostatek kontaktu s primárně pečující osobou. Nezúčastněnost při výchově. Nízký dohled rodičů.	Stalo se mi, že jsem rodiče dlouho neviděl/a (byl jsem v nemocnici, rodiče odjeli pryč, apod ...) <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často • Občas • Výjimečně • Nestalo Rodiče se mnou tráví volný čas <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často, až denně • Občas, několikrát do týdne • Výjimečně, párkrát do měsíce • Skoro nikdy Mám pocit, že mně rodiče věnují dostatek pozornosti <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím
	Zneužívání dítěte jako pěšáka při řešení manželských problémů rodičů. Konflikty v rodině. Vysoký rodinný stres.	Rodiče se hádají <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často, až denně • Několikrát do měsíce • Výjimečně, párkrát za rok • Nikdy Jeden z rodičů mě poštvává proti druhému, nebo o něm nemluví hezky <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím
	Pocity nedostatku vlastní kontroly, nebo že je jedinec kontrolován svým okolím. Jedinec se cítí být nevyslyšen svým okolím.	Mám pocit, že si rozhoduji o svém životě sám <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím Zažívám manipulaci a kontrolu od rodičů, lidí z okolí, vrstevníků (vrstevníci jsou kluci a holky zhruba ve stejném věku, jako jsi ty) <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často, až denně • Občas, několikrát do týdne • Výjimečně, párkrát do měsíce • Skoro nikdy Moji rodiče, kamarádi, vrstevníci, lidi z mého okolí (učitelé), mně naslouchají <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím
	Zadržování silných emocí (vzteku,	Dávám průchod svým emocím, chovám se tak, jak to cítím <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím

	strachu).	<ul style="list-style-type: none"> • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím
	Konflikty s vrstevníky. Šikana. Nízká popularita	<p>Se svými vrstevníky se dostávám do konfliktu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často, až denně • Občas, několikrát do týdne • Výjimečně, párkrát do měsíce • Skoro nikdy <p>Jeden silný člověk, nebo více lidí mě fyzicky nebo psychicky napadají, ponižují mě, a já se nemůžu bránit</p> <ul style="list-style-type: none"> • Velmi často, až denně • Občas, několikrát do týdne • Výjimečně, párkrát do měsíce • Skoro nikdy
	Pocit vnitřní prázdnoty a pocity osamělosti. Málo společenské aktivity. Izolovanost.	<p>Máš mnoho dobrých přátel?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ano mám • Dobré přátele mám, ale není jich mnoho • Dobré přátele spíše nemám • Nemám žádné dobré přátele <p>Cítím se osamělý</p> <ul style="list-style-type: none"> • Souhlasím • Spíše souhlasím • Spíše nesouhlasím • Nesouhlasím

Tabulka 5 - Doplnující otázky

Doplnující otázky	<p>Kolik je ti let?</p> <ul style="list-style-type: none"> •
	<p>Chodiš pravidelně do nějakého nízkoprahového klubu pro děti?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ano • Ne

Doplnující otázky v dotazníku slouží k potencionálnímu vyloučení respondentů, kteří nesplňují např. naše věkové vymezení adolescence (14 – 20 let) a ke správnému zařazení dotázaných do patřičné skupiny, tedy klientů NZDM a kontrolního vzorku – těch, jenž reprezentují „děti a mladé lidi“ bez administrativního vztahu k NZDM.

3.3 Výzkumný soubor

Vzorek respondentů byl tvořen dvěma skupinami výzkumných souborů. Jedna skupina byla tvořena klienty NZDM z Pardubického kraje. Druhou skupinu pak tvořili žáci základních škol, které jsou k těmto NZDM nejbližší, tedy kde zmíněná zařízení působí a je vysoká pravděpodobnost, že navázala vztah s dětmi a mladými lidmi z okolí. Tím se nám výzkumné soubory dělí do „zkoumaného vzorku“ – klienti NZDM a „kontrolního vzorku“ – žáci okolních ZŠ a SŠ bez administrativního vztahu k daným NZDM.

Profil respondenta byl stejný v obou těchto skupinách – mladý člověk ve věku adolescence. Toto období však nelze s přesností věkově vymezit²⁶. Pro účely této práce byla zmíněná perioda ohraničena věkem 14 – 20 let s přihlédnutím ke složení klientů jednotlivých NZDM, kdy největší počet aktivních uživatelů se právě nachází v takto vytyčeném období adolescence a také z důvodu, že se jedná o periodu, níž dochází k nejvýraznějším psychosociálním změnám v životě. Mění se vztahy k rodičům, vrstevníkům i k sobě samému. (Machová, 2002).

Z oslovených Nízkoprahových klubů (n=4) se pak výzkumného šetření zúčastnily dvě tato zařízení. Z oslovených přílehlých škol (n=8) pak byly z logiky věci vyřazeny ty, které přiléhaly k NZDM, jenž se šetření nezúčastnily. Data jsou proto čerpána ze dvou Základních škol a jedné Střední školy. Z důvodu požadavku²⁷ dvou ze tří škol a zachování etického rámce výzkumu se v této práci nevyskytují názvy zúčastněných zařízení.

Navracené dotazníky od obou skupin dotazovaných byly redukovány o ty, kde respondenti věkem nesplňovali výzkumný záměr práce (n=7), dále pro nečitelnost (n=5) i pro odpovědi nedávající smysl (n=5).

²⁶ Viz kapitola 1.6.

²⁷ Šetření bude probíhat anonymně, názvy škol zůstanou neznámé a to z důvodu citlivých dotazů týkajících se rodinného prostředí.

Kontrolní soubor (ZŠ a SŠ) byl tvořen (n=159) respondenty. Z toho (n=69) chlapců a (n=90) dívek. Ve výzkumném souboru (NZDM) bylo zastoupeno (n=36) chlapců a (n=44) dívek a byl tedy zastoupen (n=80) dotázanými, viz tabulka 6.

Pro distribuci dotazníků mezi respondenty v jednotlivých institucích byli zmocnění, zároveň proškoleni a s danou problematikou obeznámeni jejich zaměstnanci, tedy vyučující na školách a v NZDM kontaktní pracovníci. Všichni dotazovaní se pak výzkumného šetření zúčastnili z vlastní vůle a k vyplnění dotazníku nebyli pobízeni žádnou odměnou.

Tabulky v následujících kapitolách budou podbarveny, a to pro přehlednost a snadnou orientaci mezi soubory, přičemž oranžová bude náležet Výzkumnému vzorku (NZDM) a modrá pak vzorku Kontrolnímu (Školy).

Tabulka 6 - Soubory respondentů

Soubory respondentů	Oslovené / zúčastněné	Vyřazené dotazníky	Konečný počet dotazníků	Chlapci/Dívky	% zastoupení chlapci/dívky
Výzkumný soubor (NZDM)	4/2	10	80	36/44	45% / 55%
Kontrolní soubor (školy)	8/3	7	159	69/90	43,4% / 56,6%

3.4 Dosažené výsledky

Prostřednictvím programů a nástrojů pro statistické zpracování, která jsou představena výše (viz kapitola 3.2) se podařilo vytěžit data uvedená na následujících stránkách. Statisticky významné hodnoty jsou zvýrazněny žlutě.

H1 Není rozdíl v celkové míře výskytu agresivních projevů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

- SH 1 Není rozdíl v míře výskytu Fyzické agrese mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 2 Není rozdíl v míře výskytu Nepřímé agrese mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 3 Není rozdíl v míře výskytu Iritability mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 4 Není rozdíl v míře výskytu Negativismu mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 5 Není rozdíl v míře výskytu Resentimentu mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 6 Není rozdíl v míře výskytu Podezíravosti mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 7 Není rozdíl v míře výskytu Verbální agrese mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- SH 8 Není rozdíl v míře výskytu Pocitů viny mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*

Tabulka 7 - Rozdíly ve výskytu agresivních projevů mezi soubory respondentů

Druh agrese	Skupina resp.	Skóre	Hodnota P
Fyzická agrese	NZDM	4 (3,5;7)	0,330
	Škola	5 (3;6)	
Nepřímá agrese	NZDM	5 (3;7)	0,284
	Škola	5 (3,25;6)	
Iritabilita	NZDM	5,5 (4;8)	0,687
	Škola	6 (4;7)	
Negativismus	NZDM	2 (1,5;4)	0,678
	Škola	3 (2;3,75)	
Resentiment	NZDM	5 (3;6)	0,66
	Škola	5 (3;6)	
Podezíravost	NZDM	6 (4;7)	0,432
	Škola	6 (4;7)	
Verbální agrese	NZDM	8 (6,25;10)	0,417
	Škola	8 (6,5;9)	
Pocity viny	NZDM	4 (3;6)	0,742
	Škola	4 (3;6)	
Celkem	NZDM	40,5 (± 9,7)	0,750
	Škola	40,8 (± 9)	

Z tabulky lze vyčíst rozdílnost ve výskytu agresivních projevů mezi oběma vzorky respondentů. Celková distinkce i rozdíly v jednotlivých druzích agrese se ukázala jako nevýznamná.

Z tohoto důvodu hypotézu:

- Není rozdíl v celkové míře výskytu agresivních projevů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem i všechny sub-hypotézy přijímáme.

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 6 Podezřavost je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Rodiny.

SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Rodiny.

Tabulka 8 – Závislost počtu pečujících osob na projevech agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Rodina)			
Rozvod rodičů. Opuštění. Vyrůstání v rodině pouze s jedním rodičem. Oddělení od rodičů.			
Druh agrese	Typ rodiny	Skóre	Hodnota P
Fyzická agrese	1 pečující osoba	5 (3;6)	0,805
	Oba rodiče	4 (3;7)	
Nepřímá agrese	1 pečující osoba	5 (3;6)	0,846
	Oba rodiče	5 (4;6)	
Iritabilita	1 pečující osoba	6 (4;7)	0,046
	Oba rodiče	7 (4,5;8)	
Negativismus	1 pečující osoba	3 (1;3)	0,502
	Oba rodiče	2 (2;4)	
Resentiment	1 pečující osoba	5 (3;6)	0,604
	Oba rodiče	5 (3;6)	
Podezřavost	1 pečující osoba	6 (4;7)	0,577
	Oba rodiče	6 (4;7)	
Verbální agrese	1 pečující osoba	7,9 (2,2;0,2)	0,32
	Oba rodiče	8,3 (2,5;0,4)	
Pocity viny	1 pečující osoba	4 (3;6,2)	0,781
	Oba rodiče	4 (3,5;6)	
Celkem	1 pečující osoba	39,8 (± 9,4)	0,252
	Oba rodiče	41,9 (± 10,9)	

Celkové skóre agresivity je nezávislé na počtu pečujících osob. Během sub-analýzy jednotlivých faktorů se pouze iritabilita jeví jako významně vyšší v případě přítomnosti obou rodičů, byť je výsledek na hranici významnosti.

Z těchto důvodu sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Rodiny.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Rodiny.*

přijímáme. Oproti tomu sub-hypotézu:

- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Rodiny.*

zamítáme a přijímáme alternativní sub-hypotézu:

- *Iritabilita je na rizikovém faktoru Rodiny statisticky významně závislá.*

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

- SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 6 Podezřavost je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Výchovy.
 SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Výchovy.

Tabulka 9 – Závislost nedostatku kontaktu s primárně pečující osobou na projevy agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Výchova)			
Odloučení od primárně pečující osoby. Nedostatek kontaktu s primárně pečující osobou. Nezáúčastněnost při výchově. Nízký dohled rodičů.			
Druh agrese	Otázka, hodnota P		
	Rodiče tráví volný čas	Dostatek pozornosti	Odloučení od rodičů
Fyzická	0,124	0,293	0,00828
Nepřímá	0,0772	0,930	0,482
Iritabilita	0,133	0,00953	0,00843
Negativismus	0,488	0,275	0,0157
Resentiment	0,000333	0,00472	0,0272
Podezřavost	0,0221	0,0558	0,0146
Verbální agrese	0,752	0,239	0,108
Pocity viny	0,163	0,0425	0,201
Celkem	0,00595	0,00563	0,00603

Péče o dítě a strávený čas má mnohem větší vliv na většinu druhů agrese, než samotný fakt přítomnosti obou rodičů v péči o dítě. Z pohledu výsledku výzkumného šetření se tedy jeví nedůležité, kolik osob se o dítě stará, jako spíš jestli se o něj skutečně stará.

Největší vliv pak má rizikový faktor na dílčí druhy agrese - resentment, podezíravost a iritabilita.

Z těchto důvodů přijímáme sub-hypotézy:

- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.*

Oproti tomu zamítáme sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Výchovy.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Výchovy.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislá.*
- *Iritabilita je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislá.*
- *Negativismus je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislý.*
- *Resentiment je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislý.*
- *Podezíravost je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislá.*
- *Pocity viny jsou na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislé.*
- *Celkové skóre je na rizikovém faktoru Výchovy statisticky významně závislé.*

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

- SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 6 Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Konfliktů.
 SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Konfliktů.

Tabulka 10 - Závislost rodinných konfliktů na projevy agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Konflikty)		
Zneužívání dítěte jako pěšáka při řešení manželských problémů rodičů. Konflikty v rodině. Vysoký rodinný stres.		
Druh agrese	Otázka, hodnota P	
	Rodiče se hádají	Zneužívání dítěte jako pěšáka
Fyzická	0,0530	0,264
Nepřímá	0,653	0,749
Iritabilita	0,000303	0,404
Negativismus	0,00477	0,759
Resentiment	0,000171	0,138
Podezíravost	0,0147	0,00919
Verbální agrese	0,300	0,487
Pocity viny	0,273	0,0854
Celkem	0,000358	0,145

Zneužívání dítěte jako pěšáka při konfliktech rodičů u něj vede k větší podezíravosti. Hádky v rodině naopak ovlivňují především iritabilitu, negativismus a resentment. Hádky v rodině tak jako celek významně ovlivňují celkové skóre agrese.

Z těchto důvodů přijímáme sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Konfliktů.*

Oproti tomu zamítáme sub-hypotézy:

- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Podezřavost je nezávislá na rizikovém faktoru Konfliktů.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Konfliktů.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Iritabilita je na rizikovém faktoru Konfliktů statisticky významně závislá.*
- *Negativismus je na rizikovém faktoru Konfliktů statisticky významně závislý.*
- *Resentiment je na rizikovém faktoru Konfliktů statisticky významně závislý.*
- *Podezřavost je na rizikovém faktoru Konfliktů statisticky významně závislá.*
- *Celkové skóre je na rizikovém faktoru Konfliktů statisticky významně závislé.*

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 6 Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Kontroly.

SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Kontroly.

Tabulka 11 – Závislost nedostatku vlastní kontroly na projevy agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Kontrola)			
Pocity nedostatku vlastní kontroly, nebo že je jedinec kontrolován svým okolím. Jedinec se cítí být nevyslyšen svým okolím.			
Druh agrese	Otázka, hodnota P		
	Zažívám manipulaci	Rozhoduji se sám	Mé okolí naslouchá
Fyzická	0,525	0,241	0,240
Nepřímá	0,831	0,723	0,128
Iritabilita	0,163	0,682	0,0762
Negativismus	0,753	0,714	0,0465
Resentiment	0,00116	0,205	0,000339
Podezíravost	0,0677	0,0728	0,0172
Verbální agrese	0,276	0,652	0,330
Pocity viny	0,635	0,159	0,616
Celkem	0,177	0,350	0,00488

Rizikový faktor z pohledu dítěte je zohledněn především v otázce „mé okolí mi naslouchá“, která výrazně koreluje s faktory agresivity – jak dílčími (negativismus, resentiment, podezíravost) tak i celkovým skóre., ostatní otázky se jako rizikový faktor agresivity neuplatňují.

Z těchto důvodů přijímáme sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Kontroly.*

Oproti tomu zamítáme sub-hypotézy:

- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Kontroly.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Kontroly.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Negativismus je na rizikovém faktoru Kontroly statisticky významně závislý.*
- *Resentiment je na rizikovém faktoru Kontroly statisticky významně závislý.*
- *Podezíravost je na rizikovém faktoru Kontroly statisticky významně závislá.*
- *Celkové skóre je na rizikovém faktoru Kontroly statisticky významně závislé.*

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

- SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Emocí.*
SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Emocí.
SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Emocí.
SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Emocí.
SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Emocí.
SH 6 Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Emocí.
SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Emocí.
SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Emocí.
SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Emocí.

Tabulka 12 – Závislost emocí na projevy agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Emoce) Zadržování silných emocí (vzteku, strachu)	
Druh agrese	Otázka, hodnota P
	Dávám průchod emocím
Fyzická	0,803
Nepřímá	0,243
Iritabilita	0,0334
Negativismus	0,0981
Resentiment	0,0694
Podezíravost	0,121
Verbální agrese	0,198
Pocity viny	0,370
Celkem	0,301

Tento faktor není rizikový pro agresivitu v žádné položce. Z tohoto důvodu všechny sub-hypotézy přijímáme.

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

- SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 6 Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Vrstevníků.
 SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Vrstevníků.

Tabulka 13 – Závislost vztahů s vrstevníky na projevech agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Vrstevníci) Konflikty s vrstevníky. Šikana. Nízká popularita		
Druh agrese	Otázka, hodnota P	
	Konflikty s vrstevníky	Jsem napadán silnějším
Fyzická	0,00237	0,571
Nepřímá	0,0281	0,959
Iritabilita	0,00434	0,985
Negativismus	0,000165	0,283
Resentiment	0,000234	0,000180
Podezíravost	0,0000108	0,00000574
Verbální agrese	0,0740	0,424
Pocity viny	0,503	0,0192
Celkem	0,00000358	0,0209

Jedná se o jeden z nejvíce rizikových faktorů predikujících agresivitu vůbec. Obě otázky jsou významné pro dílčí i celková skóre. Z tabulky je patrné, že vztahy s vrstevníky jsou pro adolescenty a jejich sociální interakci velmi podstatné. Stejně tak zkušenost se šikanou, která posléze vede k větší podezíravosti a resentimentu.

Z těchto důvodů přijímáme pouze sub-hypotézu:

- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Vrstevníků.*

a zamítáme ostatní sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Vrstevníků.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Vrstevníků.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislá.*
- *Nepřímá agrese je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislá.*
- *Iritabilita je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislá.*
- *Negativismus je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislý.*
- *Resentiment je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislý.*
- *Podezíravost je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislá.*
- *Verbální agrese je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislá.*
- *Celkové skóre agresivity je na rizikovém faktoru Vrstevníků statisticky významně závislé.*

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech.

- SH 1 Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 2 Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 3 Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 4 Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 5 Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 6 Podezíravost je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 7 Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 8 Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Osamělosti.
 SH 9 Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Osamělosti.

Tabulka 14 – Závislost pocitu osamělosti na projevech agrese

Rizikový faktor (pracovní název: Osamělost) Pocit vnitřní prázdnoty a pocity osamělosti. Málo společenské aktivity. Izolovanost.		
Druh agrese	Otázka, hodnota P	
	Cítím se osamělý	Mám přátele
Fyzická	0,381	0,322
Nepřímá	0,295	0,145
Iritabilita	0,0000444	0,0103
Negativismus	0,0165	0,172
Resentiment	0,00000110	0,00388
Podezíravost	0,00414	0,0256
Verbální agrese	0,161	0,707
Pocity viny	0,0224	0,308
Celkem	0,0000313	0,102

Přítomnost přátel je pozitivním faktorem snižujícím významně dílčí faktory agresivity (negativní korelace), naopak je z výsledků zřejmé, že osamělost podněcuje jedince k agresivnímu chování.

Z těchto důvodů přijímáme sub-hypotézy:

- *Fyzická agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Nepřímá agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Verbální agrese je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.*

a zamítáme ostatní sub-hypotézy:

- *Iritabilita je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Negativismus je nezávislý na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Resentiment je nezávislý na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Podezřavost je nezávislá na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Pocity viny jsou nezávislé na rizikovém faktoru Osamělosti.*
- *Celkové skóre agresivity je nezávislé na rizikovém faktoru Osamělosti.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Iritabilita je na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislá.*
- *Negativismus je na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislý.*
- *Resentiment je na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislý.*
- *Podezřavost je na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislá.*
- *Pocity viny jsou na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislé.*
- *Celkové skóre agresivity je na rizikovém faktoru Osamělosti statisticky významně závislé.*

H3 Není rozdíl v četnosti výskytu vybraných rizikových faktorů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

- SH 1 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Rodiny mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 2 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Výchovy mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 3 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Konfliktů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 4 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Kontroly mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 5 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Emocí mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 6 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Vrstevníků mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.
- SH 7 Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Osamělosti mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

Tabulka 15 – Rozdíl četnosti výskytu mezi soubory respondentů

Rizikový faktor	Otázka	Skupina resp.	Skóre	Hodnota P
<u>Pracovní název: Výchova</u> Odloučení od primárně pečující osoby. Nedostatek kontaktu s primárně pečující osobou. Nezúčastněnost při výchově. Nízký dohled rodičů.	Rodiče tráví volný čas	NZDM	2 (1;3)	0,735
		Škola	2 (1;2)	
	Dostatek pozornosti	NZDM	1 (1;2)	0,227
		Škola	1 (1;2)	
	Odloučení od rodičů	NZDM	3 (2;4)	0,576
		Škola	3 (3;4)	
<u>Pracovní název: Konflikty</u> Zneužívání dítěte jako pěšáka při řešení manželských problémů rodičů. Konflikty v rodině. Vysoký rodinný stres.	Rodiče se hádají	NZDM	4 (3;4)	0,001
		Škola	3 (2;3)	
	Zneužívání dítěte jako pěšáka	NZDM	4 (4;4)	0,001
		Škola	3 (2;4)	
<u>Pracovní název: Kontrola</u> Pocity nedostatku vlastní kontroly, nebo že je jedinec kontrolován svým okolím. Jedinec se cítí být nevyslyšen svým okolím.	Zažívám manipulaci	NZDM	4 (2,5;4)	0,880
		Škola	4 (3;4)	
	Rozhoduji se sám	NZDM	2 (1;3)	0,675
		Škola	2 (1;3)	
	Mé okolí naslouchá	NZDM	2 (1;3)	0,390
		Škola	2 (1;2)	

Pracovní název: Emoce Zadržování silných emocí (vzteku, strachu).	Dávám průchod emocím	NZDM	1 (1;2)	0,005
		Škola	2 (1;3)	
Pracovní název: Vrstevníci Konflikty s vrstevníky. Šikana. Nízká popularita	Konflikty s vrstevníky	NZDM	3 (1,5;4)	0,092
		Škola	3 (3;4)	
	Jsem napadán silnějším	NZDM	4 (3;4)	0,013
		Škola	4 (4;4)	
Pracovní název: Osamělost Pocit vnitřní prázdnoty a pocity osamělosti. Málo společenské aktivity. Izolovanost.	Cítím se osamělý	NZDM	3 (2;4)	0,266
		Škola	3 (2;4)	
	Mám přátele	NZDM	1 (1;2)	0,307
		Škola	2 (1;2)	
Pracovní název: Rodina Rozvod rodičů. Opuštění. Vyrůstání v rodině pouze s jedním rodičem. Oddělení od rodičů.	Typ rodiny	NZDM	3 (2,5;3)	0,110
		Škola	3 (2,25;3)	

Klienti NZDM pocházejí častěji z rodinného prostředí, kde se rodiče hádají a potomka využívají k řešení manželských konfliktů. Děti ve škole naopak více než klienti NZDM zadružují emoce, což pak predikuje agresivní tendence. Rizikový faktor - Konflikty s vrstevníky je častěji zastoupen mezi klienty NZDM, byť v našem souboru nebylo dosaženo hranice statistické významnosti 5%. To je však zřejmě dáno pouze menším rozsahem souboru klientů NZDM. Faktory se v kontextu šikany (která je statisticky významná) proto jeví také jako pravděpodobné. Šikana je pak významně častější zastoupena mezi klienty NZDM. Ostatní faktory nejsou mezi soubory respondentů rozdílné.

Z těchto důvodů přijímáme sub-hypotézy:

- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Rodiny mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Kontroly mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem*
- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Osamělosti mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Výchovy mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*

a zamítáme ostatní sub-hypotézy:

- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Konfliktů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Emocí mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Vrstevníků mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Ve výskytu rizikového faktoru Konfliktů je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*
- *Ve výskytu rizikového faktoru Emocí je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*
- *Ve výskytu rizikového faktoru Vrstevníků je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*

H4 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a spočítaným skóre agresivity.

Tabulka 16 – Vliv pohlaví na celkové skóre agresivity

Pohlaví	Skóre	Hodnota P
Chlapci	39,6 (± 8,8;0,8)	0,205
Dívky	41,2 (± 9,9;0,8)	

Z výsledku šetření je zjevné, že celkové skóre agresivity není ovlivněno pohlavím. Proto hypotézu H4 – Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a spočítaným skóre agresivity přijímáme.

H5 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a druhem agresivních projevů.

- SH 1 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Fyzickou agresí.*
- SH 2 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Nepřímou agresí.*
- SH 3 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Iritabilitou.*
- SH 4 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Negativismem.*
- SH 5 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Resentimentem.*
- SH 6 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Podezíravostí.*
- SH 7 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Verbální agresí.*
- SH 8 *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Pocity viny.*

Tabulka 17 – Vztah pohlaví na druh agresivních projevů

Druh agrese	Pohlaví	Skóre	Hodnota P
Fyzický agrese	Chlapci	5 (4;7)	0,006
	Dívky	4 (3;6)	
Nepřímá agrese	Chlapci	5 (3;6)	0,367
	Dívky	5 (4;6)	
Iritabilita	Chlapci	5 (4;7)	0,026
	Dívky	6 (4;8)	
Negativismus	Chlapci	2 (2;4)	0,929
	Dívky	2 (2;4)	
Resentiment	Chlapci	4 (3;6)	0,035
	Dívky	5 (3;6)	
Podezíravost	Chlapci	6 (4;7)	0,400
	Dívky	6 (4;7)	
Verbální agrese	Chlapci	8 (6;9)	0,132
	Dívky	8 (7;10)	
Pocity viny	Chlapci	4 (3;6)	0,257
	Dívky	4,5 (3;6)	

Při detailní analýze jednotlivých faktorů agresivity se fyzická agrese projevuje častěji u chlapců než u dívek. Iritabilita a resentment je naopak doménou dívek. Výsledky jsou ale na hranici statistické významnosti. Největším rozdílem mezi pohlavími je proto především fyzická agrese.

Proto přijímáme sub-hypotézy:

- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Nepřímou agresí.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Negativismem.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Podezřavostí.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Verbální agresí.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Pocity viny.*

zamítáme tak sub-hypotézy:

- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Fyzickou agresí.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Iritabilitou.*
- *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Resentimentem.*

a přijímáme alternativní sub-hypotézy:

- *Mezi pohlavím respondenta a Fyzickou agresí existuje statisticky významný vztah.*
- *Mezi pohlavím respondenta a Iritabilitou existuje statisticky významný vztah.*
- *Mezi pohlavím respondenta a Resentimentem existuje statisticky významný vztah.*

4 Diskuse

H1 Není rozdíl v míře výskytu agresivních projevů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

Ačkoliv cílovou skupinu NZDM představují děti a mladí lidé, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci,²⁸ a jakkoliv se tedy profil klienta NZDM výrazně překrývá s profilem osoby s predispozicemi k agresivitě (Olbertová, 2012), nevyplývá z výsledků šetření výraznější rozdíl mezi klienty NZDM a kontrolním vzorkem - a to jak v celkovém, tak i dílčím skóre jednotlivých okruhů.

Otázkou tedy zůstává, zdali NZDM v tomto kontextu skutečně jsou vhodným nástrojem pro prevenci vnější agresivity mezi dětmi a mládeží, zdali tak v této oblasti naplňují své poslání a zdali by při předcházení tomuto sociálně patologickému jevu neměl stát, potažmo neziskový sektor využít jiné formy práce s touto věkovou skupinou, které by mohly pokrýt větší počet osob, než představují právě klienti NZDM.

Na druhou stranu lze nicméně říci, že předcházející šetření zaměřené na projevy „vnitřní agresivity“ ukázalo, že míra tohoto fenoménu je mezi klienty NZDM vyšší²⁹ a že tedy NZDM minimálně v této oblasti rizikovou skupinu do značné míry podchycuje. Pokud tedy připustíme souvislost mezi vnitřní a vnější agresivitou, může působení těchto zařízení do značné míry bránit projevům agresivních tendencí u dětí a mládeže.

Navíc je zcela zřejmé, že tato práce vzhledem ke svému poměrně specifickému zaměření a nemožnosti komparovat její výsledky s jinými nezávislými daty, nemůže dát na otázku vlivu NZDM na prevenci agresivity zcela jednoznačnou odpověď, a v této oblasti je tedy tak nezbytný další a podrobnější výzkum.

²⁸ neshody (s rodiči, učiteli, vrstevníky ...); psychické a fyzické násilí (slovní útoky, rasismus, šikana, rvačky, týrání...); jednání vedoucí k poškození zdraví (sebepoškozování, hladovění ...); předčasné sexuální zkušenosti (pohlavní styk před dosažením 15 let, zneužívání, znásilnění ...) atd. (viz tab. 2; kapitola 1.7).

²⁹ Odlišnost v míře výskytu tohoto fenoménu mezi oběma vzorky ukázala jako statisticky významná (P=0,0242). (Hanus, 2015, s. 35).

H2 Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech

Hypotéza neanalyzuje rozdíly mezi oběma skupinami respondentů, ale jednotlivé rizikové faktory (vyrůstání v rodině s jedním rodičem, odloučení, vysoký rodinný stres, ...atd.) napříč těmito vzorky a jejich vliv na jednotlivé formy agrese. Předmětem analýzy této hypotézy jsou především ty rodinné a sociální mechanismy, které považují mnozí autoři (viz kap. 1.3) za predikátory agresivního chování. Kořeny většiny agresivních projevů chování adolescentů totiž pramení z dětství. Z doby, kdy jsou jednotlivý členové rodiny a rodinné procesy samotné charakteristicky nejvíce převládajícími vlivy v životě jednotlivce. (Paylo, 2005). Rodina a její specifika poskytují dítěti jedinečný komplex mezilidských vztahů, ale také základ možných psychologických a behaviorálních problémů. Rodina může být ve své disfunkční rovině primárním zdrojem dětského deviantního chování (Nichols & Schwartz, 2006). Je proto ústředním faktorem při rozvoji a snížení antisociálního chování a delikvence. Kupříkladu sociální izolace, socioekonomické znevýhodnění, dokonce i přebývání ve vyloučených lokalitách jsou nepříznivé faktory, které byly již v dřívějších studiích spojeny s agresivitou u dětí (McAdams, 2002).

V této oblasti tak byla učiněna následující zjištění:

- a. Přestože se počet pečujících osob v odborné literatuře jeví jako významný faktor predikující agresivní chování (Malá, 2005; Janata, 1999; Lipsey & Derzon, 1998), v našem výzkumném šetření se tento činitel, co se celkového skóre agresivity týče, projevil pouze nevýznamně. U sub-analýzy jednotlivých druhů agrese pak v této oblasti pouze iritabilita vykazuje vztah výrazně vyšší, a to v případě přítomnosti obou rodičů, byť je výsledek na hranici významnosti. Tento fenomén přitom může být vysvětlen tím, že v rizikových rodinách mohou mezi oběma rodiči panovat napjatější vztahy, jež následně respondent reprodukoval právě svou zvýšenou iritabilitou. Nicméně vzhledem k omezenému počtu respondentů v této konkrétní subkategorii má dané tvrzení pouze limitovanou platnost.
- b. Dostatek kontaktu s primárně pečujícími osobami, a to bez ohledu na jejich počet, má výrazný vliv na většinu typů agrese, přičemž největší má na resentment, podezíravost a iritabilitu. V kombinaci s předchozím zjištěním tak je možné říci, že

z pohledu výsledku výzkumného šetření je nedůležité, kolik osob se o dítě stará, a že výraznější vliv má skutečnost, zdali ten, kdo se o dítě stará, mu věnuje dostatek pozornosti, tráví s ním volný čas, apod. Je si nicméně třeba připustit, že tyto faktory v současné společnosti bohužel často bývají podmíněny socioekonomickým zázemím rodiny. Epstein (2001) zdůrazňuje, že rodiny z nízkých socioekonomických vrstev mají omezený přístup k přiměřenému a bezpečnému bydlení, zaměstnání, vzdělání, apod. Rodiče v těchto rodinách s nízkými příjmy často musí pracovat déle, aby mohli kompenzovat nízké mzdy. Je pochopitelné, že mohou být méně pozorní ke svým dětem jak materiálně, tak emočně. To platí i mezi rodiči samotnými. Finanční problémy proto mohou vést k nedostatečné péči o děti. Pokud jsou děti z těchto rodin nuceni starat se sami o sebe po dlouhou dobu bez rodičovské ochrany a podpory, mohou z nutnosti rozvíjet agresivní dovednosti, aby bylo možné zvládnout a přežít v jejich potenciálně nebezpečném prostředí. Omezené rodinné zdroje také mohou podporovat děti ve spoléhání se na vrstevnické skupiny pro sociální oporu a rozvoj sebeúcty; takovéto peer skupiny mohou kultivovat vzory agresivního chování.

- c. Zneužívání dítěte jako pěšáka při konfliktech rodičů u něj vede k větší podezíravosti, zatímco hádky v rodině ovlivňují především iritabilitu, negativismus a resentment, a mají tak významný vliv na celkové skóre agrese. V této oblasti tak výsledky šetření odpovídají jiným výzkumům, podle nichž konflikty v rodině, rodičovské sváry a zneužívání dětí při těchto nesouladných situacích vedou k jejich pozdější agresivitě ke svému okolí, a to zejména u chlapců. (Erdiller, 2003; James, 1995).
- d. Další rizikový faktor ³⁰ je zohledněn především otázkou „mé okolí mi naslouchá“, která výrazně koreluje s faktory agresivity – jak dílčími (negativismus, resentment, podezíravost), tak i celkovým skóre. Ostatní otázky se jako rizikový faktor agresivity neuplatňují.
- e. Autoři (Lipsey & Derzon, 1998; Sutton, 2007; Garber, 2004) se shodují na tom, že „Zadržování silných emocí“ je také rizikovým faktorem. Tuto skutečnost je možno

³⁰ Pocity nedostatku vlastní kontroly, nebo že je jedinec kontrolován svým okolím. Jedinec se cítí být nevyslyšen svým okolím.

vysvětlit tím, že kupříkladu odcizení, emocionální opuštění, či zrada blízké osoby mohou děti vést k uzavírání se před světem a ke kumulaci negativních emocí, což ho následně predisponuje k agresivnímu chování. (Garber, 2004). V tomto výzkumném šetření však uvedený faktor není pro agresivitu rizikový v žádné položce.

- f. Neuspořádané vztahy s vrstevníky představují jeden z nejrizikovějších faktorů predikujících agresivitu vůbec. Obě otázky vztahující se k této oblasti jsou významné pro dílčí i celková skóre. Z výsledků je patrné, že vztahy s vrstevníky jsou pro adolescenty a jejich sociální interakci velmi podstatné. Stejně tak zkušenost se šikanou, která posléze vede k větší podezíravosti a resentimentu. Přítomnost přátel je pozitivním faktorem snižujícím významně dílčí faktory agresivity (negativní korelace), naopak je z výsledků zřejmé, že osamělost podněcuje jedince k agresivnímu chování.

H3 Není rozdíl v četnosti výskytu vybraných rizikových faktorů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.

Z šetření vyplynuly následující skutečnosti:

- a. Klienti NZDM pocházejí častěji z konfliktního rodinného prostředí, kde rodiče využívají potomka k řešení manželských rozporů.
- b. Děti ve škole naopak více než klienti NZDM zadružují emoce, což může predikovat agresivní tendence.
- c. Rizikový faktor „konflikty s vrstevníky“ je častěji zastoupen mezi klienty NZDM, byť v našem souboru nebylo dosaženo hranice statistické významnosti 5%. Tato skutečnost je nicméně do značné míry podmíněna menším rozsahem souboru klientů NZDM a je tedy pravděpodobné, že rozšíření tohoto vzorku by vedlo k zahrnutí šikany mezi faktory vedoucí k následnému agresivnímu chování oběti.
- d. Zkušenost se šikanou je pak významně častěji zastoupena mezi klienty NZDM.
- e. Ostatní faktory nejsou mezi soubory respondentů rozdílné.

H4 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a spočítaným skóre agresivity.

Z výsledku výzkumného šetření je zjevné, že celkové skóre agresivity není ovlivněno pohlavím. Stejná data uvádí ve své práci i Hrabáková (2012), která prostřednictvím BDI zkoumala agresivitu a hostilitu mužů a žen a na základě svých zjištění konstatovala, že neexistuje mezi celkovým váženým skórem agrese a hostility mužů a žen statisticky významný rozdíl ($p = 0,74$). Přitom mnozí autoři uvádí jiná zjištění:

- Muži jsou všeobecně agresivnější než ženy ve všech lidských společnostech. (Maccoby a Jacklinová 1980 in Čermák, 1999; Rubin, 1998 in Janata, 1999);
- Agrese se projevuje mnohem častěji u chlapců, než u dívek (Youth violence: a report of the Surgeon General, 2001);
- Ženy jsou v mládí ve všech ohledech méně agresivní, než muži. Jejich agresivita však roste po menopauze, protože ubývá hormonu estrogeneru a přibývá testosteronu. Dokazuje to křivka ženské kriminality, která stoupá právě po menopauze a křivka mužské kriminality, která s věkem, z možného úbytku testosteronu, naopak klesá. (Janata, 1999).

Nabízí se tedy otázka, v čem je výzkumné šetření uvedené v této práci, stejně tak šetření zmíněné Hrabákové (2012) specifické pro svá odlišná nalezení? Pro její zodpovězení je tak v této oblasti nezbytný další výzkum.

H5 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a druhem agresivních projevů.

Chlapci se údajně chovají desintegrativně. Vyvolávají konflikty, jsou neposlušní, hádají se a mají rádi rvačky, nadávají, berou druhým věci a podobně. Mnohé americké studie tyto výsledky doplňují o zjištění, že přibližně v 75 procentech případů registrovali badatelé u chlapců a mladých mužů častější a intenzivnější fyzickou agresi. (Karsten, 2006). Při detailní sub-analýze jednotlivých faktorů agresivity v kontextu genderových rozdílů vzešla obdobná zjištění. V našem vzorku respondentů se fyzická agrese projevuje častěji u chlapců než u dívek. Iritabilita a resentment je naopak doménou dívek, přestože jsou výsledky v této kategorii na hranici statistické

významnosti. Největším rozdílem mezi pohlavími je proto především fyzická agrese. K částečně srovnatelným závěrům došla i Hrabáková (2012), která vyšší fyzickou agresivitu u mužů potvrzuje ($P = 0,002$). Všechny ostatní druhy agrese dle BDI se jí však nepotvrdily. Millerová (in Kriegelová, 2008, s. 47) ve své studii uvádí, že příčinou rozdílu v agresivních projevech může být skutečnost, že muži agresi obracejí proti svému okolí, zatímco ženy ji naopak potlačují a obracejí proti sobě. Baumgartner (2003; in Hrabáková, 2012) vnímá rozdílnost v agresivitě mužů a žen především ve fyziologické stavbě těla. Ženy, které jsou fyzicky slabší než muži, se ve větší míře musí spoléhat na verbální a hlavně nepřímé způsoby agresivního chování. Stejně tak Janata (1999) potvrzuje, že muži používají více než ženy násilné agrese s fyzickou likvidací svých protivníků a intolerantně vyžadují poslušnost a neposlušnost trestají. Znamená ale jeho zjištění, že ženy jsou méně agresivní, také to, že jsou tolerantnější? Na tyto a podobné otázky je třeba profilovat hlubší šetření.

4.1 Shrnutí výsledků hypotéz

H1 **Není rozdíl v celkové míře výskytu agresivních projevů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.**

- Hypotéza byla rozčleněna na sub-hypotézy. Hypotéza i všechny sub-hypotézy byly přijaty.

H2 **Jednotlivé projevy agresivity jsou nezávislé na vybraných rizikových faktorech**

- Hypotéza byla rozčleněna na velké množství sub-hypotéz z důvodu dílčích vztahů mezi jednotlivými kategoriemi.

H3 **Není rozdíl v četnosti výskytu vybraných rizikových faktorů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.**

- Hypotéza byla rozčleněna na sub-hypotézy, z nichž byly potvrzeny:
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Rodiny mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Kontroly mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem*
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Osamělosti mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Výchovy mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- Zamítnuty byly:
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Konfliktů mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Emocí mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
 - *Není rozdíl v četnosti výskytu rizikového faktoru Vrstevníků mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem.*
- Přijaty alternativní hypotézy:
 - *Ve výskytu rizikového faktoru Konfliktů je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*
 - *Ve výskytu rizikového faktoru Emocí je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*
 - *Ve výskytu rizikového faktoru Vrstevníků je mezi zkoumaným vzorkem a kontrolním vzorkem statisticky významný rozdíl.*

H4 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a spočítaným skóre agresivity.

- Z výsledku šetření vyplynulo, že celkové skóre agresivity není ovlivněno pohlavím. H4 byla přijata.

H5 Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a druhem agresivních projevů.

- Hypotéza byla rozčleněna na sub-hypotézy, z nichž byly potvrzeny:
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Nepřímou agresí.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Negativismem.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Podezíravostí.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Verbální agresí.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Pocity viny.*
- *Zamítnuty byly:*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Fyzickou agresí.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Iritabilitou.*
 - *Neexistuje vztah mezi pohlavím respondenta a Resentimentem.*
- *Přijaty alternativní hypotézy:*
 - *Mezi pohlavím respondenta a Fyzickou agresí existuje statisticky významný vztah.*
 - *Mezi pohlavím respondenta a Iritabilitou existuje statisticky významný vztah.*
 - *Mezi pohlavím respondenta a Resentimentem existuje statisticky významný vztah.*

Závěr

Cílem práce bylo popsat a analyzovat téma agrese v kontextu adolescence a zjistit přítomnost vybraných fenoménů a projevů tohoto jednání u takto věkově vymezené mládeže. Určit jak, a do jaké míry se projevuje agresivní jednání a chování u specifické skupiny osob, jíž představují klienti sociální služby NZDM. Vzhledem k tomu, že právě tyto osoby často pocházejí z prostředí s vyšším výskytem jiných sociálně patologických jevů, existuje jistý předpoklad, že i míra agresivity u nich bude do značné míry vyšší. Jako kontrolní vzorek zde přitom byli využiti žáci školních zařízení nacházejících se v oblasti daných NZDM.

K dosažení tohoto výzkumného úkolu byl v úvodních kapitolách práce nejprve stanoven samotný pojem agrese a agresivního jednání, načež byla stručně přiblížena odborná debata o jeho příčinách a projevech. Vzhledem k zaměření této práce přitom byly z těchto předpokladů vybrány pouze ty mechanismy, na něž může mít vliv právě působení sociální služby NZDM. Co se pak samotných sociálních příčin agrese týče, byl, jakožto vhodný základ pro samotné výzkumné šetření, vybrán tzn. Buss & Durkee inventory. Na jeho bázi pak byl následně profilován dotazník, jenž byl distribuován jak klientům NZDM, tak i kontrolnímu vzorku. V úvodních kapitolách byla mimo to přiblížena i struktura těchto sociálních zařízení a mechanismy, jimiž zabraňují rozvoji i agrese, jakožto sociálně patologického jevu.

Lze říci, že z provedeného dotazníkového šetření v celku vyplynula skutečnost, která se na první pohled může jevit v naprostém rozporu s budovaným obrazem klientů NZDM – a to, že projevy agresivního chování v této skupině nejsou o nic intenzivnější, než ve skupině kontrolní. Práce tak nastoluje otázku, zdali v momentě, kdy oba dva vzorky vykazují stejnou míru agresivního chování, představuje služba NZDM vhodný nástroj pro působení sociálních pracovníků v této oblasti. Vzhledem ke značnému dopadu takového kroku by bylo nicméně naprosto nezbytné provést ve sféře výzkumu agresivity dětí a mládeže v takovýchto zařízeních další a podrobnější výzkumná šetření.

Jakkoliv v jiných oblastech výzkumné šetření prokázalo platnost některých hypotéz (vyšší agrese u mužů, ...) vycházejících z obecně rozšířených předpokladů, můžeme

řící, že právě toto zjištění by mohlo v případě opakovaného potvrzení dalšími studii jistým způsobem přispět k optimalizaci prevence agresivity u dětí a mládeže.

Zkonstruovali jsme také rozmanité otázky a následně je přiřadili k vybraným rizikovým faktorům, které predikují agresivní chování a které jsou v odborném diskurzu u agresivních jedinců obecně přiznávány. Domníváme se však, že pro další obdobná šetření by bylo výhodné tyto faktory hlouběji uchopit a i rozšířit.

Další z eventuálních zaměření výzkumu by mohlo představovat zařazení vlivu médií a digitálních her a hledání odpovědi na otázku, jaký je konkrétní vztah mezi těmito fenomény a agresivními tendencemi mládeže.

Co se týká samotného sběru dat, k potencionálnímu zkreslení výsledků mohlo přece jen dojít. A to především tím, že počet respondentů jedné skupiny zcela neodpovídal počtu druhé a také tím, že sběr dat probíhal prostřednictvím dotazníku, jenž je více méně nástrojem omezeným,³¹ obzvláště pro citlivé otázky týkající se rodiny. Je tedy tato metoda nejvíce vhodná pro výzkum problematiky agresivních tendencí mládeže? S přihlédnutím k tomu, že okruh otázek použitý v tomto šetření lze víceméně označit za intimní, je vysoké riziko, že respondent právě z obavy z narušení sociálního statusu neuvede pravdivé údaje a naopak bude odpovídat tak, aby se jevil v očích vrstevníků „lepší“.³²

Do jisté míry doplňkovým, avšak nikoliv nepodstatným záměrem práce bylo naznačení cesty, jejímž prostřednictvím může být dosaženo lepšího pochopení agresivity ze strany zaměstnanců nízkoprahových center a tím i zkvalitnění péče o děti a mladistvé ze znevýhodněného prostředí. Fenomén „agresivního klienta“ totiž získává vzhledem k míře svého výskytu možná až nadproporčně velkou pozornost v jednotlivých metodikách sociálních služeb. Doufám, že by výsledky této práce právě

³¹ Byť i s nespornými výhodami. (Chráska, 2007).

³² Přestože je dotazník anonymní, ve velkém počtu respondentů se při jeho vyplňování jistě nelze ubránit částečnému narušení soukromí ze strany sousedících vrstevníků, kupříkladu ve škole.

mohly dílčím způsobem přispět lepšímu uchopení této zásadní problematiky a otevřít tak tuto „třináctou komnatu“ nízkoprahových center pro děti a mládež.

Použité zdroje a literatura

BASTIAN, Brock a Nick HASLAM. Excluded from humanity: The dehumanizing effects of social ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2010, 46, 107 - 113. ISSN 0022-1031.

BUSS, Arnold H. a Ann DURKEE. An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*. Carter Memorial Hospital, Indianapolis, 1957, 21(4), 343-9.

CSÉMY, Ladislav, Tamara HRACHOVINOVÁ, Petr ČÁP a Olga STAROSTOVÁ. Agresivní chování dospívajících: prevalence a analýza vlivu faktorů z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a školy. *Československá psychologie*. Praha: Academia, 2014, LVIII. ISSN 0009-062x.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 3., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2433-0.

ČECHLOVSKÝ, Jan. *Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (volnočasová aktivita nebo sociální služba?)*. Hradec Králové, 2005. Diplomová práce. 99 s. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Radka JANEBOVÁ.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. 2008. [online]. [2015 - 01 - 22]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1625

ČESKO. Vyhláška č. 505/2006 Sb., o provádění některých ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České Republiky*. 15. 11. 2006. Dostupný také z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11911/vyhlaska_505-2006.pdf

ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České Republiky*. 14. 3. 2006. [online]. [2015 – 01 – 22]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

ERDILLER, Z. B. *Little witness, secret wounds: Issues in education*. Journal of Early Education and Family Review. 2003. 10(4), 13-21.

EPSTEIN, J. L. *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. 2001. Boulder, WestviewPress.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

GARBER, B. D. *Parental alienation in light of attachment theory: Consideration of the broader implications for child development, clinical practice and forensic process*. Journal of Child Custody. 2004. 1(4), 49-76.

HANUS, J. *Sebepoškozování u klientů nízkoprahového zařízení pro děti a mládež – Free klub*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce Petra KALIBOVÁ.

HORT, V. a kol. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Portál, s. r. o., 2000. ISBN 80-7178-472-9

HRABÁKOVÁ, Markéta. *Rozdíly v agresi a hostilitě u mužů a žen*. Olomouc, 2012. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce Olga PECHOVÁ.

HRUBÁ, Veronika. *Výskyt sebepoškozujícího chování mezi dětmi staršího školního věku*. Brno, 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Psychologický ústav. Vedoucí práce Iva BUREŠOVÁ.

HŘEBÍČKOVÁ, Martina, Petr MACEK a Ivo ČERMÁK, ed. Agrese, identita, osobnost. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2003. ISBN 8086620069.

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Vydání 1. Praha: GradaPublishing, 2007, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JAMES, O. *Juvenile violence in a winner-loser culture*. 1995. New York: Free Association Books.

JANATA, Jaromír. Agrese, tolerance a intolerance. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 807169889x.

KAPP, Miroslav. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež na rozcestí. In: Rizika sociální práce: sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. a 2. října 2010. Vyd. 1. Editor Martin Smutek, Friedrich W Seibel, Zuzana Truhlářová. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 172 - 178. ISBN 9788074350863.

KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-145-X.

KOUKOLÍK, František. Základy kognitivní, afektivní a sociální neurovědy: III. Agrese a násilné chování. *Praktický lékař*. 2011, 91, No.3, 123 - 126. ISSN 1805-4544.

KRIEGELOVÁ, Marie. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 174 s. Psyché. ISBN 9788024723334.

LANGMEIER, Josef, Dana KREJČÍŘOVÁ a Miloš LANGMEIER. Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie. 2. vyd. Praha: H & H, 2002. ISBN 80-7319-016-8.

LIPINSKÁ, Kateřina. Nožem proti sobě. In: Děti a my. 2008, roč. 38, č. 5, s. 24. ISSN 0323-1879

LIPSEY, M. W., & DERZON, J. H. Predictors of violent and serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (pp. 86-105). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 1998.

MACHOVÁ, Jitka a Jana HAMANOVÁ. Reprodukční zdraví v dospívání. Praha: H & H, 2002. ISBN 80-86022-94-3.

MALÁ, Eva. *Agrese u dětí a adolescentů*. Psychiatriapreprax. Dětská psychiatrická klinika FN Motol, Praha, Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, 2005, (1). ISSN 1339-4258.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: [možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže]*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. ISBN 807178771x.

MCADAMS, C. R. *Trends in the occurrence of reactive and proactive aggression among children and adolescents: Implications for preparation and practice in child and youth care*. Child and Youth Care Forum. 2002. 31(2), 89-109.

MELOY, J. *The psychopathic mind: origins, dynamics, and treatment*. Lanham, Mar: Rowman & Littlefield, 2004. ISBN 0876683111.

NADĚLNÍKOVÁ, Dana. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky*. Vyd. 1. Editor Klára Janoušková, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, 401 s. ISBN 978-807-3685-041.

NICHOLS, M. P., & SCHWARTZ R. C. *Family therapy: Concepts and methods (7th ed)*. NeedhamHeights. 2006. MA: Allyn& Bacon.

NOVÁK, Tomáš. Je sebepoškozování pouhým voláním o pomoc? In: Právo a rodina. 2011, roč. 13, č. 6, s. 14 – 17. ISSN 1212-866X

OLBERTOVÁ, Erika. Každý touží někam patřit: nízkoprahová zařízení skýtají často jediné útočiště tisícům dětí. In: Děti a my. 2012, roč. 42, č. 9, s. 47. ISSN 0323-1879

PAYLO, M. J. *Helping families search for solutions: Working with adolescents*. The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families. 2005. 13(4), 456-458.

PANKSEPP, Jaak. *Affective neuroscience: the foundations of human and animal emotions*. New York: Oxford University Press, 1998. Series in affective science.

PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. V Praze: Triton, 2005. ISBN 80-7254-593-0.

PUNCH, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Vyd. 1. Překlad Jan Hendl. Praha: Portál, 2008, 150 s. ISBN 9788073673819.

Registr poskytovatelů sociálních služeb. [online]. [2015 – 01 – 20]. Dostupný z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1424691310492_2

SKP – CENTRUM, o.p.s. *Výroční zpráva 2015*. Dostupné z: http://www.skp-centrum.cz/wp-content/uploads/2016/08/SKP_VZ_2015_web.pdf

STREECK-FISCHER, Annette. *Violent behavior in adolescents*. France: Editions GREUPP, 2000, 540 s. ISBN 9782825707371.

ŠMARDA, Jan. *Biologie pro psychology a pedagogy*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-924-0.

SUTTON, J. *Healing the hurt within understand self-injury and self-harm, and heal the emotional wounds*. 3rd ed. Oxford: How To Books, 2007, 486 p. ISBN 9781848032309.

TYRLÍK, Mojmír, Petr MACEK a Jan ŠIRŮČEK, ed. *Sebepojetí a identita v adolescenci: sociální a kulturní kontext*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5107-2.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 444 s. ISBN 80-7178-214-9

WHO. SOUS LA DIRECTION DE ETIENNE G. KRUG .. [ET AL.]. *World Report on Violence and Health*. Geneva: WorldHealthOrganization, 2002. ISBN 9241545615.

Youth violence: a report of the Surgeon General. Office of the Surgeon General; National Center for Injury Prevention and Control; National Institute of Mental Health; Center for Mental Health Services. Washington, D.C. 2001. ISBN 0160427932.

Další zdroje – soukromý archiv autora

Metodika služby NZDM – Free klub

Statistické materiály NZDM – Free klub.

Přílohy

Ahoj! Díky za vyplnění tohoto dotazníku. Prosím, zkus zaškrtnout vše pravdivě. Tak, jak to máš, jak to cítíš. Nemusíš mít obavu, nikdo se nedozví nic, co nechceš, protože dotazník je anonymní. Nepodepisuj ho.

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zakroužkuj, podtrhni nebo vyplň:

Jsi

1. Kluk
2. Holka

Kolik je ti let?

•

Chodíš pravidelně do nějakého nízkoprahového klubu pro děti?

1. Ano
2. Ne

Žiješ v rodině s

1. Matkou
2. Otcem
3. Oběma rodiči
4. Ani s jedním rodičem, žiji s:
.....

Rodiče se mnou tráví volný čas

1. Velmi často, až denně
2. Občas, několikrát do týdne
3. Výjimečně, párkrát do měsíce
4. Skoro nikdy

Mám pocit, že mně rodiče věnují dostatek pozornosti

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Stalo se mi, že jsem rodiče dlouho neviděl/a (byl jsem v nemocnici, rodiče odjeli pryč, apod ...)

1. Velmi často
2. Občas
3. Výjimečně
4. Nestalo

Rodiče se hádají

1. Velmi často, až denně
2. Několikrát do měsíce
3. Výjimečně, párkrát za rok
4. Nikdy

Jeden z rodičů mě poštvává proti druhému, nebo o něm nemluví hezky

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Zažívám manipulaci a kontrolu od rodičů, lidí z okolí, vrstevníků (vrstevníci jsou kluci a holky zhruba ve stejném věku, jako jsi ty)

1. Velmi často, až denně
2. Občas, několikrát do týdne
3. Výjimečně, párkrát do měsíce
4. Skoro nikdy

Mám pocit, že si o svém životě rozhoduji sám

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Moji rodiče, kamarádi, vrstevníci, lidi z mého okolí (učitelé), mně naslouchají

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Dávám průchod svým emocím, chovám se tak, jak to cítím

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Se svými vrstevníky se dostávám do konfliktu

1. Velmi často, až denně
2. Občas, několikrát do týdne
3. Výjimečně, párkrát do měsíce
4. Skoro nikdy

Jeden silný člověk, nebo více lidí mě fyzicky nebo psychicky napadají, ponižují mě, a já se nemůžu bránit

1. Velmi často, až denně
2. Občas, několikrát do týdne
3. Výjimečně, párkrát do měsíce
4. Skoro nikdy

Cítím se osamělý

1. Souhlasím
2. Spíše souhlasím
3. Spíše nesouhlasím
4. Nesouhlasím

Mám mnoho dobrých přátel

1. Ano mám
2. Dobré přátele mám, ale není jich mnoho
3. Dobré přátele spíše nemám
4. Nemám žádné dobré přátele

Přečti si pozorně všechny následující položky a na každou z nich odpověz podle pravdy, zda tě vystihuje, nebo ne. V případě, že souhlasíš a věta tě vystihuje, zakroužkuj Ano. V opačném případě zakroužkuj Ne.

	1	0
1. Občas nedokáži zvládnout svoje nutkání ubližovat ostatním.	Ano	Ne
2. lidech, které nemám v lásce, rozšiřuji někdy klepy.	Ano	Ne
3. Snadno se rozčílím, ale brzy mě to přejde.	Ano	Ne
4. Nepožádá-li mě o něco někdo pěkným způsobem, neudělám, co na mě chce.	Ano	Ne
5. Zdá se mi, že jsem ochuzován o něco, co mi náleží.	Ano	Ne
6. Víím, že lidé o mně rádi mluví za mými zády.	Ano	Ne
7. Když neschvaluji chování svých přátel, dám jim to jasně najevo.	Ano	Ne
8. Když jsem náhodou někdy podváděl, trpěl jsem silnými výčitkami svědomí.	Ano	Ne
9. Nikdy nikoho neuhodím (protože pro to nenacházím žádný důvod).	Ano	Ne
10. Nikdy nebývám natolik dopálený, abych házel předměty.	Ano	Ne
11. Mám vždy s lidmi trpělivost.	Ano	Ne
12. Když někdo stanoví nějakou zásadu, která se mi nelíbí, svádí mě to, abych ji porušoval.	Ano	Ne
13. Zdá se mi, že ostatní mají ve všem větší štěstí než já.	Ano	Ne
14. Dávám si pozor na lidi, kteří se ke mně chovají přátelštěji, než jsem od nich čekal.	Ano	Ne
15. Často shledávám, že s lidmi nesouhlasím.	Ano	Ne
16. Někdy mívám tak ošklivé myšlenky, že se stydím sám před sebou.	Ano	Ne
17. Když mě někdo uhodí, tak se neznám.	Ano	Ne
18. Když jsem navztekaný, třískám dveřmi.	Ano	Ne
19. Bývám mnohem více podrážděný, než si lidé o mně myslí.	Ano	Ne
20. Chová-li se ke mně někdo pánovitě, dělám právě opak toho, co chce.	Ano	Ne
21. Když vzpomínám na to, co všechno jsem prožil, nemohu se ubránit pocitu rozmrzelosti.	Ano	Ne
22. Je mnoho lidí, kteří mě podle všeho nemají rádi.	Ano	Ne
23. Když se mnou lidé nesouhlasí, dostávám se s nimi do rozepře.	Ano	Ne

24. Kdo se ulejšvá při práci, musí mít velké pocity viny.	Ano	Ne
25. Urazí-li někdo mne nebo mou rodinu, říká si o výprask.	Ano	Ne
26. Nikdy nedělám kanadské žertíky.	Ano	Ne
27. Pění se mi krev, když si ze mne někdo dělá legraci.	Ano	Ne
28. Když mě někdo sekýruje, dám si na čas - jen abych mu ukázal.	Ano	Ne
29. Skoro každý den se setkávám s někým, kdo je mi protivný.	Ano	Ne
30. Zdá se mi, že je řada lidí, kteří na mě žárlí.	Ano	Ne
31. Vyžadují, aby lidé respektovali má práva.	Ano	Ne
32. Skličuje mě, že jsem udělal málo pro své rodiče.	Ano	Ne
33. Lidé, kteří člověka ustavičně obtěžují, koledují si jednu do nosu.	Ano	Ne
34. Když mám zlost, jsem rozmrzelý.	Ano	Ne
35. Když se mnou jedná někdo nespravedlivě, nedám se tím otrávit.	Ano	Ne
36. Když se někdy stane, že se na někoho rozhněvám, přestane pro mě existovat.	Ano	Ne
37. Někdy mě šírá žárlivost, třebaže to nedávám na sobě znát.	Ano	Ne
38. Někdy mám pocit, že se mi lidé posmívají.	Ano	Ne
39. Nepoužívám „silných slov“, ani když mě někdo rozzlobí.	Ano	Ne
40. Dělá mi starost, zda mi bude odpuštěno, čím jsem se kdy provinil.	Ano	Ne
41. Málokdy vracím ránu, dokonce ani tehdy, uhodí-li mě někdo první.	Ano	Ne
42. Někdy mě lidé obtěžují už jen tím, že jsou kolem mne.	Ano	Ne
43. Když není po mém, bývám nevrlý.	Ano	Ne
44. Neznám člověka, kterého bych přímo nenáviděl.	Ano	Ne
45. Mým heslem je: "Nikdy nedůvěřuj cizím lidem!"	Ano	Ne
46. Když mě někdo obtěžuje, jsem s to mu říci, co si myslím.	Ano	Ne
47. Dělán mnohé věci, které mi potom způsobují výčitky svědomí.	Ano	Ne
48. Když se doopravdy rozzuřím, jsem s to někoho zfackovat.	Ano	Ne
49. Od svých 10 let jsem neměl nikdy výbuchy zlé nálady.	Ano	Ne
50. Často si připadám jako sud prachu, který užuž vybuchne.	Ano	Ne
51. Kdybych dával najevo, co cítím, byl bych považován za člověka, se kterým je těžko vyjít.	Ano	Ne
52. Často bych rád věděl, jaký skrytý důvod někdo může mít, udělá-li pro mne něco dobrého.	Ano	Ne
53. Když někdo na mě řve, řvu na něho také.	Ano	Ne
54. Nepodaří-li se mi něco, dělám si kvůli tomu výčitky.	Ano	Ne
55. Dostávám se občas do rvačky.	Ano	Ne
56. Vzpomínám si, že jsem měl takovou zlost, že jsem popadl, co bylo po ruce a rozbil jsem to.	Ano	Ne
57. Někdy jsem hašteřivý, tj. hádám se i pro drobnosti.	Ano	Ne
58. Občas mám pocit, že je ke mně osud nespravedlivý.	Ano	Ne
59. Myslíval jsem si, že všichni lidé mluví pravdu, ale ted' vím, že to tak není.	Ano	Ne
60. Když se rozzuřím, říkám ošklivé věci.	Ano	Ne
61. Ukřivdím-li někomu, pronásledují mě výčitky svědomí.	Ano	Ne

62. Kdybych se měl uchýlit k fyzickému násilí, abych uhájil svá práva, udělal bych to.	Ano	Ne
63. Někdy projevuji svou zlost boucháním do stolu.	Ano	Ne
64. Někdy bývám trochu hrubý k lidem, kteří se mi nelíbí, nemohu se přemoci.	Ano	Ne
65. Nemám takové nepřátele, kteří by si skutečně přáli mi ublížovat.	Ano	Ne
66. Nedokázal bych někoho odkázat do patřičných mezí, i kdyby to potřeboval.	Ano	Ne
67. Mám často pocit, že jsem vedl nesprávný život.	Ano	Ne
68. Setkal jsem se s lidmi, kteří mě zahnali tak daleko, že jsem se začal bít.	Ano	Ne
69. Všední věci, nad nimiž se druzí rozčilují, mě nechávají klidným.	Ano	Ne
70. Obvykle nemám pocit, že by se lidé snažili mě zlobit nebo urážet.	Ano	Ne
71. Často pronáším hrozby, které nemíním doopravdy.	Ano	Ne
72. Když se přu, mám ve zvyku zesilovat hlas.	Ano	Ne
73. V poslední době jsem nějak nabručený.	Ano	Ne
74. Obvykle skrývám své špatné mínění o lidech.	Ano	Ne
75. Raději nějakou věc uznám, než bych se kvůli ní hádal.	Ano	Ne

1. Fyzická agrese:

- 1. Občas nedokáži zvládnout svoje nutkání ubližovat ostatním.
- 9. **F** Nikdy nikoho neuhodím. (protože pro to nenacházím žádný důvod)
- 17. Když mě někdo uhodí, tak se neznám.
- 25. Urazí-li někdo mne nebo mou rodinu, říká si o výprask.
- 33. Lidé, kteří člověka ustavičně obtěžují, koledují si jednu do nosu.
- 41. **F** Málokdy vracím ránu, dokonce ani tehdy, uhodí-li mě někdo první.
- 48. Když se doopravdy rozzuřím, jsem s to někoho zfackovat.
- 55. Dostávám se občas do rvačky.
- 62. Kdybych se měl uchýlit k fyzickému násilí, abych uhájil svá práva, udělal bych to.
- 68. Setkal jsem se s lidmi, kteří mě zahnali tak daleko, že jsem se začal bít.

2. nepřímá agrese:

- 2. O lidech, které nemám v lásce rozšiřuji někdy klepy
- 10. **F** Nikdy nebývám natolik dopálený, abych házel předměty.
- 18. Když jsem navztekaný, třískám dveřmi.
- 26. **F** Nikdy nedělám kanadské žertíky.
- 34. Když mám zlost, jsem rozmrzelý.
- 43. Když není po mém, bývám nevrlý.
- 49. **F** Od svých 10 let jsem neměl nikdy výbuchy zlé nálady.
- 56. Vzpomínám si, že jsem měl takovou zlost, že jsem popadl co bylo po ruce a rozbil jsem to.
- 63. Někdy projevuji svou zlost boucháním do stolu.

3. Iritabilita:

- 3. Snadno se rozčílím, ale brzy mě to přejde.
- 11. **F** Mám vždy s lidmi trpělivost.
- 19. Bývám mnohem více podrážděný, než si lidé o mně myslí.
- 27. Pění se mi krev, když si ze mne někdo dělá legraci.
- 35. **F** Když se mnou jedná někdo nespravedlivě, nedám se tím otrávit.
- 42. Někdy mě lidé obtěžují už jen tím, že jsou kolem mne.
- 50. Často si připadám jako sud prachu, který užuž vybuchne.
- 57. Někdy jsem hašteřivý, t. j. hádám se i pro drobnosti.
- 64. Někdy bývám trochu hrubý k lidem, kteří se mi nelíbí, nemohu se přemoci.
- 69. **F** Všední věci, nad nimiž se druzí rozčilují, mě nechávají klidným.
- 73. V poslední době jsem nějak nabručený.

4. Negativismus:

- 4. Nepožádá-li mě o něco někdo pěkným způsobem, neudělám, co na mě chce.
- 12. Když někdo stanoví nějakou zásadu, která se mi nelíbí, svádí mě to, abych ji porušoval.
- 20. Chová-li se ke mně někdo pánovitě, dělám právě opak toho, co chce.
- 28. Když mě někdo sekýruje, dám si na čas – jen abych mu ukázal.
- 36. Když se někdy stane, že se na někoho rozhněvám, přestane pro mě existovat.

5. Resentiment:

- 5. Zdá se mi, že jsem ochuzován o něco, co mi náleží.
- 13. Zdá se mi, že ostatní mají ve všem větší štěstí než já.
- 21. Když vzpomínám na to, co všechno jsem prožil, nemohu se ubránit pocitu rozmrzelosti.
- 29. Skoro každý den se setkávám s někým, kdo je mi protivný.
- 37. Někdy mě šíří žárlivost, třebaže to nedávám na sobě znát.
- 44. F Neznám člověka, kterého bych přímo nenáviděl.
- 51. Kdybych dával najevo, co cítím, byl bych považován za člověka, se kterým je těžko vyjít.
- 58. Občas mám pocit, že je ke mně osud nespravedlivý.

6. Podezíravost:

- 6. Víím, že lidé o mně rádi mluví za mými zády.
- 14. Dávám si pozor na lidi, kteří se ke mně chovají přátelštěji než jsem od nich čekal.
- 22. Je mnoho lidí, kteří mě podle všeho nemají rádi.
- 30. Zdá se mi, že je řada lidí, kteří na mě žárlí.
- 38. Někdy mám pocit, že se mi lidé posmívají.
- 45. Mým heslem je: "Nikdy nedůvěřuj cizím lidem!"
- 52. Často bych rád věděl, jaký skrytý důvod někdo může mít, udělá-li pro mne něco dobrého.
- 59. Myslíval jsem si, že všichni lidé mluví pravdu, ale teď víím, že to tak není.
- 65. F Nemám takové nepřátele, kteří by si skutečně přáli mi ubližovat.
- 70. F Obvykle nemám pocit, že by se lidé snažili mě zlobit nebo urážet.

7. Verbální agrese

- 7. Když neschvaluji chování svých přátel, dám jim to jasně najevo.
- 15. Často shledávám, že s lidmi nesouhlasím.
- 23. Když se mnou lidé nesouhlasí, dostávám se s nimi do rozepře.
- 31. Vyžaduji, aby lidé respektovali má práva.
- 39. F Nepoužívám „silných slov“, ani když mě někdo rozzlobí.
- 46. Když mě někdo obtěžuje, jsem s to mu říci, co si myslím.
- 53. Když někdo na mě řve, řvu na něho také.
- 60. Když se rozzuřím, říkám ošklivé věci.
- 66. F Nedokázal bych někoho odkázat do patřičných mezí, i kdyby to potřeboval.
- 71. Často pronáším hrozby, které nemíním doopravdy.
- 72. Když se přu, mám ve zvyku zesilovat hlas.
- 74. F Obvykle skrývám své špatné mínění o lidech.
- 75. F Raději nějakou věc uznám, než bych se kvůli ní hádal.

8. Pocity viny

- 8. Když jsem náhodou někdy podváděl, trpěl jsem silnými výčitkami svědomí.
- 16. Někdy mívám tak ošklivé myšlenky, že se stydím sám před sebou.
- 24. Kdo se ulevvá při práci, musí mít velké pocity viny.
- 32. Skličuje mě, že jsem udělal málo pro své rodiče.
- 40. Dělá mi starost, zda mi bude odpuštěno, čím jsem se kdy provinil.
- 47. Dělán mnohé věci, které mi potom způsobují výčitky svědomí.
- 54. Nepodaří-li se mi něco, dělám si kvůli tomu výčitky.
- 61. Ukřivdím-li někomu, pronásledují mě výčitky svědomí.
- 67. Mám často pocit, že jsem vedl nesprávný život.